

UiO : **Det juridiske fakultet**

Beviskravet i strafferetten med et særlig fokus på beviskravet til tilregnelighet etter strl. § 44

Kandidatnummer: 777

Leveringsfrist: 25. april 2013

Antall ord: 15786

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Presentasjon av tema.....	1
1.2	Historisk perspektiv	2
1.3	Presiseringer og avgrensninger	4
1.4	Opplegget videre.....	5
2	DEN OBJEKTIVE STRAFFBARHETSBETINGELSEN	6
2.1	Krav om lovhjemmel	6
2.2	Beviskravets forankring og innhold.....	6
2.3	Rimelig tvil skal komme tiltalte til gode	7
2.3.1	Juridisk teori	10
2.3.2	Forarbeider	14
2.3.3	Rettspraksis.....	15
2.4	Beviskravet i mindre alvorlige straffesaker	17
2.5	Om prinsippet «rimelig tvil» i rettspraksis	20
3	STRAFFRIHETSGRUNNER.....	24
3.1	Generelt om straffrihetsgrunnene	24
3.2	Beviskravet til de generelle straffefrihetsgrunnene	25
3.2.1	Lovtekst	25
3.2.2	Forarbeider	25
3.2.3	Legislative hensyn	25
3.2.4	Rettspraksis.....	26
3.2.5	Beviskravet til de spesielle straffrihetsgrunnene	27
4	SUBJEKTIV SKYLD	28
4.1	Beviskravet til forsett.....	28

4.1.1	Legislative hensyn	29
4.1.2	Juridisk teori	30
4.1.3	Rettspraksis.....	30
4.2	Beviskravet til uaktsomhet.....	33
4.2.1	Uaktsomhet som skyldform.....	33
4.2.2	Nærmere om beviskravet ved uaktsomhet	33
5	TILREGNELIGHET.....	35
5.1	Generelt om krav til skylddevne.....	35
5.2	Mindreårighet, strl. § 46	36
5.3	Bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus, strl. § 45.....	37
5.4	Psykose og bevisstløs, strl. § 44	38
5.4.1	Legislative hensyn	39
5.4.2	Juridisk teori	42
5.4.3	Forarbeider	44
5.4.4	Rettspraksis.....	45
5.4.5	Gradering av beviskravet etter lovbruddets art	50
5.4.6	Om å ta hensyn til tiltaltes eget ønske ved tilregnelighetsvurderingen	51
6	NOEN AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	53
7	LITTERATURLISTE	56
7.1	Lover	56
7.2	Forarbeider.....	56
7.3	Rettspraksis	57
7.3.1	Høyesterettspraksis.....	57
7.3.2	Underinstanspraksis.....	58
7.4	Juridisk litteratur	58
7.4.1	Lovkommentar	58
7.4.2	Lærebøker	58
7.4.3	Artikler	59

7.5	Andre kilder	60
7.6	Nettsider	61

1 INNLEDNING

1.1 Presentasjon av tema

For at en gjerningsmann skal kunne straffes etter norsk rett må fire vilkår være oppfylt. Tiltalte må ha overtrådt et straffebud, ha utvist subjektiv skyld, det må foreligge fravær av straffrihetsgrunner og vedkommende må ha skyldene. Tema for oppgaven er beviskravet til de fire straffbarhetsvilkårene med et særlig fokus på beviskravet til tilregnelighet etter straffeloven § 44.

Straff er et onde staten tilføyer forbryteren og hensikten er at den skal føles som et onde.¹ Påtalemyndigheten har bevisbyrden for at vilkårene for straff er oppfylt.² Bevisbyrden gjelder både de objektive og subjektive vilkårene for straff.

Oppgavens problemstilling er om prinsippet at ”enhver rimelig og fornuftig tvil skal komme tiltalte til gode”, gjelder for de fire straffbarhetsvilkårene eller om det for et eller flere av disse gjelder et lempeligere beviskrav. At tiltalte skal anses uskyldig inntil det motsatte er bevist, er et grunnleggende rettssikkerhetsprinsipp i norsk rett.

I oppgaven vil jeg rette et særlig blikk mot beviskravet til tilregnelighet etter strl. § 44. Det har vært gjenstand for diskusjon i teori og rettspraksis om og evt. i hvilken grad beviskravet til tilregnelighet praktiseres forskjellig fra beviskravet til de øvrige straffbarhetsvilkårene. Det er klart at beviskravet til tilregnelighet ikke er så lavt som sannsynlighetsovervekt, men det er omtvistet om man kan oppstille samme beviskrav som ved den faktiske handling.³

¹ Rt. 1977 s. 1207, Ot.prp. nr.90 (2003–2004) punkt 6.1

² Bratholm (1980) s. 96, Rt. 1978 s. 884

³ Rt. 1979 s. 143

Gjennom en analyse av rettspraksis og teori vil jeg søke å klarlegge hvor på skalaen beviskravet til tilregnelighet befinner seg.

At det gjelder et beviskrav for at tiltalte kan idømmes straff, er også anerkjent i internasjonal rett. Dette er blant annet kommet til uttrykk i Den Europeiske Menneskerettskonvensjon av 1950 art. 6 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966 art. 14. Beviskravet er her uttrykt som et prinsipp om at man skal anses uskyldig inntil det motsatte er bevist «in dubio pro reo». Det er ikke omtvistet at beviskravet i norsk rett oppfyller det beviskrav som følger av internasjonal rett. Ettersom den norske standarden anses å ligge over den minimumsstandarden som oppstilles av de konvensjoner vi har forpliktet oss til, vil beviskravet etter internasjonal rett ikke bli behandlet i oppgaven.

1.2 Historisk perspektiv

Beviskravet, slik vi kjenner det i dag, om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, har lange tradisjoner i dansk-norsk rett.⁴ Allerede på 1700-tallet mente man det var bedre at skyldige gikk fri, enn at uskyldige ble straffet.⁵ Under datidens legale bevisordning var det kun bestemte typer bevis som ble akseptert. Retten kunne ikke domfelle en forbryter med mindre vedkommende selv tilsto eller to vitner uomtvistelig og klart bekreftet tiltaltes skyld. Vitnene måtte forklare seg uavhengig og i overensstemmelse med hverandre.⁶ Av lovteksten fremgikk det hvordan bevisene skulle vektes. Rettens oppgave var dermed enkel. Allerede på 1700-tallet stod rettssikkerheten i høysete.

Ordningen hadde imidlertid svakheter. Den tiltalte ble frikjent i mangel av tilståelse eller vitner. Dette gjaldt selv om det fantes gode indisier som pekte ut tiltalte eller det kun var ett vitne som kunne bekrefte mistenktes skyld. Det oppstod dermed et behov for å kunne inkludere andre bevis i vektingen. En friere bevisbedømmelse ble innført rundt 1800-tallet, og

⁴ NOU 2000: 33 punkt 6.4.5

⁵ Johnsen (1987) s. 193 – 194

⁶ Ibid. s. 194

det ble adgang til å fremlegge også andre typer bevis. Ørsted var en forkjemper for at indisiebevis kunne være like gode holdepunkter for tiltaltes skyld som legalbevis. Forutsetningen var at indisiebevisene ikke kunne være svakere enn legalbevisene for å idømme straff.⁷ Det ble fortsatt stilt strenge krav for å kunne fastslå skyld. I dansk rett lovfestet man et prinsipp om at indisiene måtte bevise tiltaltes skyld like sterkt som under legalbevisordningen.⁸

I dag gjelder prinsippet om fri bevisbedømmelse i norsk rett.⁹ De fremlagte bevisene vektet etter rettens eget skjønn. Også prinsippet om at det er bedre at ti skyldige går fri enn at én uskyldig blir dømt, er videreført som en grunnpilar i den norske strafferettspleien.

Tilregnelighetsreglene har også lange tradisjoner i norsk rett. I lovmotivene til Kriminalloven av 1842 begrunnes reglene om tilregnelighet i skyldsynspunktet.¹⁰ Man mente den gang at tiltalte ikke kunne straffes, fordi han ved handlingen manglet ikke bare den frie vilje men også evnen til å innse handlingens forbryterske karakter. Man anså det slik at forbryteren ved manglende eller svekkede sjelsevner ikke var egnet til å utvise skyldevne. Men det var ikke slik at enhver handling begått under sinnssykdom var straffri. Til grunn for tilregnelighetsreglene lå det psykologiske prinsipp. Tiltaltes mentale tilstand skulle vurderes ut fra den enkelte handling. Slik Andenæs har fremhevet, måtte den som led av en uimotståelig drift til å bemektige seg damesko frifinnes for bemektigelsen, selv om han ikke ellers fremstod som sinnssyk. Om nødvendig skulle vedkommende også sikres, men for andre lovbrudd kunne vedkommende stilles til ansvar såfremt ikke handling var sinnssykt motivert.¹¹

⁷ Johnsen (1987) s. 194

⁸ I.c.

⁹ Se bl.a. Rt. 1990 s. 1008

¹⁰ Andenæs (1973) s. 168 – 169

¹¹ Ibid. s. 169

I 1929 ble det medisinske prinsipp innført i norsk rett. At det tidligere var stilt krav om årsakssammenheng mellom sykdom og handling, ble nå avvist. Man så nå sjelelivet slik at man aldri kunne utelukke at ikke sinnssykdommen hadde vært motivasjon for lovbruddet, og at denne tvilen som da lå til stede, måtte komme tiltalte til gode. Hele sjelelivet ble regnet som abnormt.¹²

Dagens regelverk om tilregnelighet er også begrunnet i skyldsynspunktet. Det er lovgivers syn at enkelte personer er så psykisk avvikende at de etter den alminnelige rettsbevissthet mangler skyldene. Forarbeidene til straffeloven 2005 viderefører i det vesentligste samme begrunnelse.¹³

1.3 Presiseringer og avgrensninger

I denne avhandlingen vil jeg drøfte hva de ulike rettskildene sier om beviskravet til de fire straffbarhetsvilkårene. Ettersom beviskravet er materiell jus og således ansett som rettsanvendelse i teorien, benytter jeg tradisjonell juridisk metode.¹⁴

Hva som ligger i begrepet ”beviskrav” er omdiskutert i juridisk teori. Et syn er at beviskravet referer seg til hvor sterke bevisene må være for at tiltalte kan domfelles, og at det ikke kan utledes noe krav om at bevisbyrden påligger påtalemyndigheten. Det regjerende syn er imidlertid at beviskravet referer seg både til hvem som har bevisbyrden og bevisenes strenghet. I avhandlingen tar jeg ikke standpunkt til om det bør herske et slikt skille og hvilke grunner som i så fall gjør seg gjeldende. I det følgende legger jeg til grunn at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden.

Temaet er beviskravet til de fire straffbarhetsvilkårene. Ettersom oppgaven utelukkende retter seg mot de fire vilkår for straff, avgrenses det mot øvrige beviskrav innen straff- og

¹² Andenæs (1973) s. 169 - 170

¹³ NOU 1990: 5 s. 44

¹⁴ Strandbakken (2003) s. 374

prosessrett. Kravet til bevis for straffbortfallsgrunner, prosessuelle spørsmål samt reaksjonslæren blir derfor ikke behandlet.

Et særlig fokus i oppgaven, er som nevnt, kravet til bevis for tilregnelighet. Straff forutsetter at personen på handlingstidspunktet var tilregnelig. Det fremgår av strl. §§ 44, 46 hvilke forhold som fører til utilregnelighet. Dette er psykose, bevisstløshet, høy psykisk utviklingshemming og lav alder. Forholdet mellom det rettslige og medisinske begrepet psykose behandles ikke i oppgaven. Det avgrenses også mot nærmere behandling av når tiltalte anses som bevisstløs og hvilke vurderinger som gjøres ved fastsettelsen av om tiltalte i høy grad er psykisk utviklingshemmet. Hvorvidt det internasjonale beviskravet kaster lys over vårt eget beviskrav til tilregnelighet er heller ikke gjenstand for behandling i oppgaven.

1.4 Opplegget videre

I det følgende redegjør jeg først for beviskravet til den faktiske handling og hva som ligger i begrepet ”rimelig tvil”. Deretter ser jeg i del 3 på beviskravet til straffrihetsgrunnene før jeg i del 4 drøfter beviskravet under subjektiv skyld. I del 5 drøftes beviskravet til tilregnelighet nærmere og enkelte særlige problemstillinger som reiser seg.

2 DEN OBJEKTIVE STRAFFBARHETSBETINGELSEN

2.1 Krav om lovhjemmel

Grunnloven § 96 stadfester at ingen kan dømmes uten lov og dom. Prinsippet om ingen straff uten lov - nulla poena sine lege - stammer fra opplysningstiden og regnes som en grunnleggende rettssikkerhetsgaranti, anerkjent av demokratiske stater.¹⁵ Prinsippet uttrykker rettssikkerhetens formelle side, om at inngripen fra myndigheter må skje med hjemmel i lov. Rettssikkerhetsgarantiene er imidlertid tause om hvilke krav som stilles til bevisets styrke.

2.2 Beviskravets forankring og innhold

Det er ikke omtvistet at beviskravet, at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, er stadfestet ved sikker sedvanerett.¹⁶ Beviskravets nærmere innhold er ikke nedfelt i lov eller forarbeider. Straffeprosessloven inneholder på sin side en rekke bestemmelser som angir beviskravet, men dette gjelder ikke kravet til den faktiske handling.¹⁷ Beviskravets innhold må derfor klarlegges gjennom en analyse av rettspraksis og juridisk teori.

Selv om Høyesterett er avskåret fra å prøve bevis for skyldspørsmålet jf. strpl. § 306, vil praksis likevel gi veiledning for en nærmere klarlegging av beviskravets innhold. Dette gjelder særlig avgjørelser opphevet av Høyesterett, og hvor det uttrykkelig er uttalt at beviskravet er anvendt feil.

Vi har noen eksempler fra rettspraksis som viser beviskravets innhold. Nedenfor vil det bli redegjort for to av disse avgjørelsene.

¹⁵ Andenæs (2005) s. 105

¹⁶ Ibid. s. 102

¹⁷ 22. mai nr. 25 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (strpl.) jf. § 171, § 172.

Første gang beviskravet var oppe til behandling i Høyesterett var i Rt. 1978 s. 882. Saken gjaldt anke over fellende dom for overtredelse av vegtrafikkloven § 13, om krav til kjøretøy.¹⁸ Høyesterett mente at lagmannsretten hadde lagt feil beviskrav til grunn. Førstvotende med tilslutning fra de øvrige dommerne mente det hersket uklarheter omkring det beviskravet herredsretten hadde benyttet. Retten fremhevet at domfellelse var forutsatt av at det var ført fullt bevis for det faktiske forhold, både i subjektiv og objektiv henseende. Videre ble det fremhevet at det ikke var tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt og at prinsippet om rimelig tvil måtte komme tiltalte til gode.

I Rt. 1978 s. 884 behandles beviskravet på ny. Også denne saken gjaldt herredsrettens uriktige anvendelse av beviskravet. Tiltalte var domfelt for overtredelse av vtrl. § 31 jf. § 22 (1), kjøring i ruspåvirket tilstand. Herredsretten hadde under noe tvil kommet til at det var tiltalte som hadde ført personbilen. Til dette uttalte kjæremålsutvalget følgende:

[«For at domfellelsen skal kunne skje, kreves fullt bevis for det faktiske forhold, både i objektiv og subjektiv henseende og enhver rimelig tvil skal løses til fordel for den tiltalte.»]

Avgjørelsene uttrykker hver for seg at beviskravet til alle de fire straffbarhetsvilkårene er strengt. Retten må finne det godtgjort at bevisene oppfyller det minimumskrav som er oppstilt. Det er da og bare da retten kan domfelle. Er ikke kravet oppfylt har retten uttrykt at det da hersker en så stor grad av tvil, at tvilen må lede til frifinnelse. Dette er det vi kjenner som «rimelig tvil».

2.3 Rimelig tvil skal komme tiltalte til gode

I avsnittet over så vi på hvilket beviskrav Høyesterett har oppstilt for straffbarhetsvilkårene, herunder om tiltalte har begått den straffbare handling. Avgjørelsene reiser tre spørsmål det er naturlig å se nærmere på.

¹⁸ 18. juni nr. 4 1965 Lov om vegtrafikk (vtrl.)

Det første er hva Høyesterett mener med at noe må være «fullt bevist»?

En ren språklig forståelse av begrepet «fullt bevist» indikerer at det må stilles strenge krav til bevis for at tiltalte kan idømmes straff. Det er de bevis som er lagt frem i retten som er avgjørende for om skylden er bevist eller ikke. Dette støttes av straffeprosessloven § 305 hvor det heter at retten bare kan ta i betraktning de bevis som er ført under hovedforhandling.

Rettsikkerhetshensyn taler også for at begrepet må forstås strengt. For å unngå at det skjer uberettigede inngrep i individets rettsfære, må det, som Strandbakken påpeker, stilles krav om at retten ikke kan være i tvil om at tiltalte faktisk har utført den straffbare handlingen.¹⁹ Det ville innebære et brudd på det grunnleggende rettsikkerhetsideal dersom tiltalte ble domfelt til tross for at retten mente at bevisene ikke holdt mål.

Et underliggende spørsmål er om domfellelse avskjæres dersom tiltaltes skyld ikke fullt ut er bevist? Dette bringer oss over i spørsmål to – forholdet mellom at skylden må være «fullt bevist» og at «rimelig tvil» skal komme tiltalte til gode.

I avgjørelsen skissert ovenfor uttrykkes det at kun «rimelig tvil» som skal komme tiltalte til gode. Sammenholdes begrepet med «fullt bevist» synes det for det første å være et krav om at bevisbedømmelsen må lede til at retten er i visshet om at tiltalte er skyldig.

For det andre er det klart at prinsippet om «rimelig tvil» kun kommer til anvendelse hvor det ikke er mulig å komme frem til visshet om tiltaltes skyld.²⁰ Men det er ikke slik at enhver tvil skal føre til frifinnelse. Ytterpunktet er klart. Er retten i fullstendig villrede må den helt klart frifinne. Men retten skal også frifinne for det tilfelle der den finner at tvilen er

¹⁹ Strandbakken (2003) s. 382

²⁰ Johnsen (1987) s. 193 - 210

rimelig. Prinsippet grenser oppad mot den tvilen som ikke skal lede til frifinnelse, og nedad mot den tvilen som helt klart skal lede til frifinnelse.

Sammenholder man prinsippet om «rimelig tvil» og begrepet «fullt bevist» ser man at dette er ytterpunkter av en gråson. I gråsonens øvre delen har retten funnet visshet for at tiltalte er skyldig og skylden er «fullt bevist». I nedre delen er ikke retten i fullstendig visshet om skyld, fordi tvil er tilstede. Men det er ikke nødvendigvis slik at tvilen skal føre til frifinnelse her. Bare der tvilen er rimelig, blir utfallet frifinnelse. Det er derfor avgjørende å få brakt klarhet i når tvilen er rimelig og ikke.

Dette bringer oss over i spørsmål tre. Når kan tvilen klassifiseres som *rimelig*? Både teori og rettspraksis har søkt å klarlegge innholdet nærmere.

En ren språklig definisjon av «rimelig tvil» kan hjelpe oss et stykke på vei. Mens *tvil* defineres som noe usikkert og uvisst, er *rimelig* forklart som noe som er sannsynlig eller fornuftig.²¹ Den rimelige tvilen blir da den sannsynlige eller fornuftige usikkerhet. Hva betyr det at noe er ”fornuftig usikkert”? Som vi ser gir den språklige definisjon oss lite, vi står fortsatt igjen med et spørsmål om hva som ligger i «rimelig tvil».

²¹ Gundersen (2008) s. 324 og s. 255

2.3.1 Juridisk teori

I teorien har «rimelig tvil» blitt forsøkt definert ved bruk av synonymer.

Bratholm anfører at begrepet «rimelig tvil» referer seg til en forstandig tvil. Han fremhever at rent filosofisk kan det meste trekkes i tvil, men at en ren teoretisk tvil ikke kan anses som rimelig. Dersom retten skal avsi fellende dom så må det ikke være tvilsomt at tiltalte er skyldig.²²

Andenæs slutter seg i det vesentligste til Bratholm, men fremhever at det i noen grad må bero på sakens art hva som anses som rimelig tvil. Jo alvorligere lovbruddet er, desto mindre grad av tvil må foreligge hvis retten skal domfelle.²³ Andenæs avstår fra å nærmere definere rimelig tvil, fordi han mener begrepet vil variere avhengig av straffebudets karakter.

Mæland og Kolflaath definerer begrepet rimelig tvil som henholdsvis fornuftig tvil og at det ikke må finnes en troverdig forklaring som tilsier at tiltalte er skyldig.^{24 25 26} Mæland fremhever at det for domfellelse kreves at retten kjenner seg sikker på at tiltalte er skyldig.

Mens disse forfatterne legger til grunn et beviskrav hvor det kun er den rimelige tvilen som skal komme tiltalte til gode, og det således er et rom for tvil som likevel ikke skal føre til frifinnelse, hevder Eskeland at retten må være sikker på at tiltalte er skyldig før den kan domfelle.

²² Bratholm (1980) s. 95

²³ Andenæs (1999) s. 96

²⁴ Mæland (1999) s. 143

²⁵ I.c.

²⁶ Kolflaath (2007) s. 214

Eskeland utdyper det slik:

[«En avgjørelse som går ut på at tiltalte er skyldig, krever at de fremlagte bevis med *nødvendighet* må lede til den slutning at det er *sikkert* at det er tiltalte, og ingen andre som har utført drapet.»]²⁷

Når Eskeland krever sikkerhet for domfellelse, kan det for det første virke som han oppstiller en bevisregel som ikke åpner for at det kan herske tvil overhodet, altså at det ikke er noen gråsoner, som nevnt ovenfor. For det andre kan man tolke Eskeland i den retning at han mener at enhver tvil skal anses som rimelig, uavhengig av hvor troverdig eller fornuftig den er. Riktignok er det vanskelig å definere når tvil er rimelig, men det er vel de færreste av oss som ville hevdet at en ren teoretisk tvil skal forstås slik. Konsekvensen blir jo at enhver tvil hvor enn liten eller usannsynlig, skal komme tiltalte til gode.

Det vil som de ovennevnte forfatterne fremhever alltid være en viss grad av tvil. All tvil kan vanskelig utelukkes.²⁸ Påtalemyndigheten vil ikke alltid kunne føre øyenvitnebevis for en forbrytelse. Dette gjelder i alle fall i sedelighetssakene. Retten må da bygge sin vurdering rundt indisiebevis, og som oftest vil det være tiltaltes ord mot fornærmedes. Følges Eskelands' oppfatning av beviskravet, som tolket over, vil det medføre at retten ikke kan domfelle i straffesaker der det er ord mot ord.

Rettsikkerhetsmessig er Eskelands beviskrav det beste. Faren for justismord og uriktige domfellelser blir borte. Men følgen blir at skyldige går fri selv om det ikke foreligger rimelig tvil.

Både Andenæs og Andorsen har kritisert Eskelands angivelse av beviskravet. Andenæs har uttrykt at absolutt visshet som utelukker enhver tenkelig tvil ikke kan kreves, fordi det sjel-

²⁷ Eskeland (1998) s. 23 - 24.

²⁸ Bratholm (1980) s. 95, Andenæs (1994) I s. 162 – 163 og Mæland (1999) s. 143

den eller aldri vil forekomme i virkeligheten.²⁹ Andorsen har i det vesentligste forfektet samme synspunkt og fremhevet at tvilen ofte forankres i manglende holdepunkter for skyld, for eksempel at siktede har et alibivitne eller han ikke kan knyttes til åstedet ved hjelp av tekniske bevis. Han hevder at i mangel av slike konkrete holdepunkter i faktum, er det ofte slik at rettens oppfatning om siktedes skyld eller uskyld ikke baserer seg på annet enn subjektiv tro.³⁰

I teorien har man også forsøkt å forklare «rimelig tvil» ved bruk av prosent.

Et problem med å angi beviskravet i prosent, er at rimelighetsbegrepet språklig sett er uklart. Dette kommer også frem ved prosentangivelsen. I teorien er det heller ikke enighet om hva som prosentmessig ligger i begrepet «rimelig tvil». Dessuten er det vanskelig å måle tvilen, selv om det hadde vært enighet om hvilken prosent som gjenspeiler prinsippet.

Rent praktisk kan det for ikke-jurister være en fordel å få angitt beviskravet i prosent. Justsen blir lettere å forstå ved en matematisk angivelse. Men tvil vil være umulig å måle i en tallstørrelse. For domstolen vil det være problematisk fordi man da måtte enes om en fast prosentsats for rimelighetsbegrepet. Problematikken oppstår også i forhold til hva den enkelte dommer legger i at noe for eksempel er 95 % sikkert. Prinsippet om likhet for loven tilsier at i hvert fall rettspleien bør avstå fra å angi og anvende beviskravet i prosent.

Strandbakken går inn for at det kun er den rimelige og forstandige tvilen som skal komme tiltalte til gode og angir beviskravet prosentmessig som at sannsynligheten for skyld må overstige 90 %.³¹ Rimelighetsbegrepet blir prosentmessig noe som er mindre enn 10 % tvil.

Andenæs tar på sin side avstand fra Strandbakkens prosentangivelse av beviskravet. Han mener at angir man beviskravet som så lite som 90 % vil det innebære at man tar en for stor

²⁹ Andenæs (2010) s. 161

³⁰ Andorsen (1999) s. 51 – 53

³¹ Strandbakken (1998) s. 546

risiko.³² Uriktige domfellelser vil bli resultatet ved anvendelsen av et for lavt beviskrav. Samtidig fremhever han at det lave beviskravet nok kan være tilfredsstillende for de rene bagatellovertredelser. I de mer alvorlige sakene mener han imidlertid at dommeren må kreve opp mot 100 % sannsynlighet for å kunne idømme straff. Andenæs fortsetter videre med å hevde at nær opptil 100 % sannsynlighet rent språklig sett innebærer at dommeren må føle seg *sikker* på at tiltalte er skyldig.

Også Eckhoff og Bratholm mener som Andenæs, at man må legge seg nær opptil 100 % sannsynlighet for tiltaltes skyld og at bevisene må godtgjøre det faktum aktor hevder.³³

Overfører man Eskelands standpunkt til en prosentangivelse synes det som han oppstiller et krav om at bevisene med 100 % sikkerhet må vise at tiltalte er skyldig. Det kan da virke som om Eskeland hevder at 99% visshet for skyld ikke er nok til å domfelle. Eskelands' beviskrav fremstår dermed som et "enten eller"-beviskrav hvor rettssikkerhetsgarantien ligger innbakt. Viser ikke bevisene med 100 % sikkerhet at tiltalte er skyldig, skal han frifinnes. Under Eskelands' beviskrav blir prinsippet om «rimelig tvil» ikke bare overflødig men også uanvendelig. Nå har ikke Eskeland angitt beviskravet i prosent, og det er dermed noe usikkert om han faktisk mener at en bevismessig sikkerhet på 99 % skal lede til frifinnelse. På en annen side uttrykker han at retten må være sikker. Isolert sett er ikke retten sikker hvis den finner at bevisene *bare* med 99 % sikkerhet viser at tiltalte er skyldig.

Riksadvokaten har i en henleggelsessak fra 2009 beskrevet beviskravet slik:

[«Kravet kan formentlig til en viss grad operasjonaliseres ved at det stilles et positivt krav til at det samlet sett må foreligge opplysninger i saken som er vanskelig å forklare hvis siktede er uskyldig, samtidig som det må oppstilles et negativt krav til at det ikke må foreligge opplysninger som er vanskelig å forklare hvis siktede er skyldig.»]³⁴

³² Andenæs (2010) s. 161

³³ Eckhoff (1943) s. 22-24, 108 – 112, Bratholm (1980) s. 96

³⁴ Riksadvokaten (2009) gjengitt i NOU 2011:13

Riksadvokaten synes å mene at der det foreligger opplysninger i saken som tilsier at tiltalte er uskyldig så kan ikke beviskravet anses oppfylt. Men at fravær av slike bevis tilsier at tiltalte er skyldig. Dette synes å stemme med enkelte teoretikers syn.³⁵ Er faktum i saken slik at det er troverdig(e) forklaring(er) på hva som har skjedd, og disse utelukker tiltalte, så må det sies å foreligge rimelig tvil. Følgen blir da at tiltalte skal frifinnes. Men i mangel av holdepunkter som tilsier at tiltalte er uskyldig, så skal han dømmes. Ettersom påtalemyndighetens objektivitetsplikt gjelder hele straffeprosessen, vil bevis som både taler for og imot skyld bli fremlagt i retten. Det er disse bevis som avgjør om tiltalte kan frifinnes eller ikke. I den grad bevisene sår en fornuftig og troverdig tvil, må tiltalte frifinnes.³⁶

2.3.2 Forarbeider

I NOU 2011:13 uttaler juryutvalget at beviskravet ikke må praktiseres så strengt at man stenger for straffeforfølgning.³⁷

Uttalelsen er et forslag til hvordan beviskravet skal defineres for lagrettemedlemmer i en straffesak. Den belyser det som har vært gjenstand for debatt i teorien - nemlig hvor strengt beviskravet egentlig skal være. Det er nærliggende å tolke uttalelsen som en presisering av at retten aldri vil kunne utelukke enhver tvil. Tvil om hva som faktisk har skjedd eller hva tiltalte har tenkt i gjerningsøyeblikket, kan foreligge. Men all tvil leder ikke automatisk til frifinnelse. Det ville, som utvalget påpeker, i praksis ha umuliggjort straffeforfølgning og domfellelse. Juryutvalget fremhever samtidig at den sikkerhet som kreves for domfellelse må bygge på rasjonelle vurderinger. Det er ikke tilstrekkelig at retten kommer til at tiltalte er skyldig hvis ikke sikkerheten bygger på overveielser som kan forsvares av bevisene.

³⁵ Andorsen (1999) s. 51 - 52

³⁶ Rt. 1978 s. 884

³⁷ NOU 2011: 13 punkt 10.2.20.5.5

2.3.3 Rettspraksis

Høyesterett har uttrykt at det er den fornuftige tvilen som må komme tiltalte til gode.³⁸ Tvilen må være mer enn av teoretisk art³⁹. Om bevisbedømmelse har det blitt uttrykt at det enkelte bevis i seg selv kan være svakt, så lenge den samlede vurderingen av bevisene leder til at det ikke er rimelig tvil om konklusjonen.⁴⁰

En avgjørelse som kan illustrere at det nødvendigvis ikke skal så mye til før tvilen anses som rimelig, er Rt. 2001 s. 44.

Tiltalte ble dømt til 5 måneders ubetinget fengsel for uaktsomt drap ved bruk av fritidsbåt etter å ha nytt alkohol, jf. strl. § 239. Han var samtidig domfelt for overtredelse av strl. § 422 annet ledd for å ha vært beruset under kjøringen av motorbåten. Det sentrale spørsmålet ved ankebehandlingen var om tiltalte var beruset i lovens forstand. Det var ikke foretatt blodprøve av tiltalte den aktuelle kvelden, men han hadde vært på legevakten der helsepersonell hadde antatt at han kunne være beruset. Ved domfellelsen hadde lagmannsretten bygget på en antakelse av tiltaltes alkoholkonsentrasjon sammenholdt med det helsepersonell hadde forklart. Tiltaltes egen angivelse av hvor mye han hadde drukket plasserte han på en promille rundt 1,65.

Høyesterett drøftet ikke om en alkoholkonsentrasjon på minst 1,65 var tilstrekkelig til å konkludere med at tiltalte var beruset. Det ble kritisert at lagmannsretten hadde foretatt beregninger av promillen basert på det konsum tiltalte forklarte, og hvilke forbrenningen en normal person ville hatt. Retten bemerket så at forskning hadde vist at en rekke personer hadde vesentlig høyere forbrenning enn gjennomsnittet. Høyesterett mente at spørsmål om tiltaltes forbrenning burde ha vært klarlagt av en sakkyndig.. Høyesterett fremhevet at i straffesaker skal rimelig tvil komme tiltalte til gode. Når lagmannsretten ikke hadde latt

³⁸ Rt. 1978 s. 884

³⁹ Rt. 2001 s. 1467 på s. 1475

⁴⁰ Rt. 2005 s. 1353 i premiss 14

tvilen komme tiltalte til gode hva gjelder beruselsesnivå, var dette en saksbehandlingsfeil som måtte føre til opphevelse av domfellelsen for beruselse.

Avgjørelsen viser at det i norsk rett ikke er adgang til å basere seg på et gjennomsnitt, men at man til enhver tid skal legge til grunn de faktiske forhold. Den kan ikke forstås som et uttrykk for et skjerpet beviskrav. Det er mer nærliggende å tolke Høyesterett i retning av at de oppstiller krav om at andre bevis måtte legges frem, for å utelukke den rimelig tvil som forskningsrapporten hadde frembrakt. Dette tyder på at beviskravet skal praktiseres strengt og at det ikke skal mye til før tvilen anses som rimelig.

Verken teori eller rettspraksis angir hva som eksakt ligger i «rimelig tvil», annet enn at tvilen må være fornuftig og ikke ren teoretisk. Rettspraksis viser likevel at det ikke skal så mye til før en grad av tvil anses som rimelig, og må føre til frifinnelse. Hva som kan anses som «rimelig tvil» vil nok også variere fra sak til sak.

En årsak til at prinsippet varierer er at begrepet er så vagt at det vanskelig kan forklares med andre ord, slik skissert innledningsvis i avsnittet. Dels ligger nok også noe av årsaken i at «rimelig tvil» er et prinsipp som skal anvendes under bevisbedømmelsen. Derfor vil det variere, avhengig av sakens faktum og omstendigheter. I et tilfelle kan tiltaltes forklaring fremstå troverdig og understøttes av øvrige bevis slik at retten ikke kan utelukke at det foreligger «rimelig tvil». I andre tilfeller vil bevis og forklaringer utelukke tiltaltes uskyld. Mens det i andre tilfeller igjen kan være brudd på prosedyrer som fører til at retten ikke kan legge til grunn sakens faktum, men må kreve ytterligere opplysninger for domfellelse.⁴¹ I sistnevnte tilfelle er det nødvendigvis ikke direkte tvil om tiltaltes uskyld, men det foreligger usikkerhetsmomenter som ikke kan utelukke «enhver rimelig tvil».

⁴¹ Kolflaath (2011) s. 140 om at lasermåling i seg selv er tilstrekkelig bevis ved fartsbrudd. Ved brudd på prosedyren for lasermåling, er ikke beviskravet oppfylt med mindre det foreligger ytterligere bevis for brudd på fartsgrensen. Dette er ikke det samme som å si at Høyesterett oppstiller et skjerpet krav til bevis.

Det er ikke nødvendigvis slik at en definisjon av «rimelig tvil» vil føre til at vi på en bedre måte etterlever prinsippet. Så lenge beviskravets funksjon om fordeling av risiko praktiseres av domstolene, er den språklige definisjonen irrelevant. Det viktigste er at prinsippet fungerer slik det skal - som en rettssikkerhetsgaranti mot uriktige domfellelser.

2.4 Beviskravet i mindre alvorlige straffesaker

Beviskravet i straffesaker er altså at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Det har vært hevdet i teorien at effektivitetshensyn begrunner et senket beviskrav i mindre alvorlige straffesaker. Mothensynet er at risikoen for uriktige domfellelser øker. I dette avsnittet skal jeg se på hensyn som både begrunner og som oppstiller hindringer for å anvende et senket beviskrav i mindre alvorlige straffesaker.

Det er stor enighet om at det ville være fordelaktig å senke beviskravet i mindre alvorlige straffesaker. Delvis har teoretikerne begrunnet dette i at det er effektivt for retten og påtalemyndigheten. For påtalemyndigheten betyr det at kravene til bevisfremleggelse senkes. For retten blir bevisbedømmelsen enklere. Også rent samfunnsøkonomisk vil et senket beviskrav være fordelaktig. Frigjøring av ressurser bidrar til at politiet kan bruke etterforskningsressursene sine på flere saker, noe som leder til hurtigere behandling i domstolen, samtidig som man får domfelt flere lovforbrytere.

Det regjerende mothensynet er at hensynet til rettssikkerheten ikke i like stor grad ivaretas når beviskravet senkes. Den tiltalte har angivelig begått et lovbrudd, men det er fremdeles opp til påtalemyndigheten å fremlegge tilstrekkelige bevis for vedkommendes skyld. Senkes beviskravet vil påtalemyndigheten kunne legge frem svakere bevis, men fremdeles få gjennomslag for tiltalen. Et senket beviskrav vil også kunne få ringvirkninger for politietterforskningen. Ikke bare er et senket beviskrav egnet til å forrokke objektivitetsplikten, men det kan også føre til at politiressursene i større grad enn i dag settes inn i de alvorligere sakene. Prioriteres ikke de mindre alvorlige sakene, vil man kunne komme til å domfelle tiltalte uten at de nødvendige etterforskningsskritt er utført. Etterforskningsskritt som kan være med på å sette saken i et annet lys.

Andorsen har stilt spørsmålet om man skal bedømme beviskravet etter en glideskala hvor man for de alvorligste forhold oppstiller et strengere beviskrav, og slik at beviskravet graderes etter lovbruddets art. Han besvarer sitt eget spørsmål benektende, men hevder at det i rettsteorien er akseptert å praktisere et lavere beviskrav ved de mindre alvorlige forbrytelser.⁴²

Andorsen definerer ikke hva han mener med mindre alvorlige forhold, men angir fem særtrekk ved de forholdene der han mener beviskravet er redusert. For det første hevder han at siden handlingen i seg selv er mindre alvorlig, så er overtredelsen av mindre viktighet. Dette synes å være en allment akseptert begrunnelse for at kravet til beviset kan senkes. For det annet så fremhever han at den offentlige oppfatning og subjektive opplevelse av moralsk klander overfor mindre alvorlige handlinger i svært liten grad eller ikke i det hele tatt er påviselig, – og at det ut i fra dette synspunktet er mindre betenkelig å operere med et lavere beviskrav. For det tredje gjør han gjeldende at de sakene det er aktuelt å redusere beviskravet i, ofte er saker som blir avgjort med bøter. For det fjerde er disse sakene sjelden gjenstand for offentlig debatt eller kjennskap, så da uteblir det Andorsen kaller for ”stigmatiseringseffekten”. Det femte særtrekket han fremhever er at de mindre alvorlige straffesakene er de som i størst grad belaster rettssystemet. En gradering av beviskravet vil dermed være prosessøkonomisk fordelaktig. Andorsen mener også at det ved andre overtredelser enn de som har den nevnte karakteristikken, bør kunne praktiseres et lavere beviskrav. Slike overtredelser er promillekjøring og vinningsforbrytelser uten innslag av trusler eller vold.

Andorsen hevder altså at en endring av det materielle sannhetsprinsippet er egnet til å effektivisere rettshåndhevelsen ved mindre alvorlige lovovertrедelser. Samtidig peker han på at risikoen for uriktige domfellelser øker ved et senket beviskravet. Selv om straffen knapt er registrerbar for den som rammes, rettferdiggjør ikke det bruken av et senket beviskrav.⁴³

⁴² Andorsen (1999) s. 57 - 59

⁴³ *Ic.*

Bratholm har også argumentert for et senket beviskrav. Han hevder at det ikke kan reises særlige innvendinger mot et redusert beviskrav i mindre alvorlige straffesaker. Begrunnelsen synes å være at ettersom faren for skade likevel er liten, er det mindre betenkelig å operere med et lavere beviskrav. Bratholm er også av den oppfatning at dette må gjelde for typiske ”småsaker” eller saker der handlingen ikke anses som så ”infamerende”.⁴⁴ Eksempellet som gis er mindre trafikkovertrедelser og lignende der straffen som utgangspunkt er bøter.

Andenæs på sin side har tatt til orde for at beviskravet bør senkes ut fra den tanke at når verken frihet eller ære står på spill, veier hensynet til uriktige domfellelser ikke like tungt. Han fremhever at hensynet til rettshåndhevelse i mindre alvorlige kriminalsaker må veie tyngre enn det gjør ved alvorlige lovbrudd. Han fremhever imidlertid at Høyesterett ikke har lagt seg på samme linje, men at det i praksis neppe kan være tvil om at beviskravet faktisk senkes.⁴⁵ Andenæs mener altså at retten åpner opp for at det i mindre alvorlige straffesaker er større rom for tvil før den anses som rimelig, mens det i de alvorligere straffesakene skal mindre tvil til før den fører til frifinnelse.

En senking av beviskravet kan også begrunnes rent allmennpreventivt. Skal det mindre til før man domfelles for råkjøring, vil kanskje flere overholde fartsgrensen.

Men selv om det er gode grunner for et senket beviskrav, må man ikke glemme hensynet til den enkeltes rettssikkerhet. Når lovgiver har det syn at det er bedre at ti skyldige går fri enn at én blir dømt, så bør det gjelde over hele linjen. Fra drap til fartsovertrедelser. Åpner man for gradering av beviskravet innebærer det for det første innføring og praktisering av et nytt lempelig beviskrav. Et annet problem er avgrensning. Hvilke straffbare handlinger skal bedømmes etter et lempeligere beviskrav? Er det bare trafikkovertrедelser? Og gjelder dette alle? Trafikkovertrедelser er ikke bare gjenstand for bøter. Den enkelte lovbrøyer kan

⁴⁴ Bratholm (1980) s. 95 - 96

⁴⁵ Andenæs (2010) s. 161

risikere inndragning av førerkort, til og med fengsel. Særlig i sistnevnte tilfellet taler rettssikkerhetshensynet for at man må praktisere med et like strengt beviskrav over hele linjen.

2.5 Om prinsippet «rimelig tvil» i rettspraksis

Spørsmålet i det følgende er om norske domstoler etterlever prinsippet om rimelig tvil i straffesaker hva gjelder spørsmålet om tiltalte har begått den faktiske handling. Problemstillingen byr på utfordringer fordi det ikke fremgår av rettspraksis om og i hvilken grad den enkelte dommer anvender et senket beviskrav for den faktiske handling. En kilde til å belyse spørsmålet kan være gjenopptatte straffesaker. Men ofte er årsaken til at saker gjenopptas at det foreligger nye bevis, og ikke at prinsippet om rimelig tvil er tilsidesatt. En annen kilde kan være spørreundersøkelser.⁴⁶

Undersøkelsen som blir behandlet i det følgende er forfattet av Bratholm og Stridbeck. Respondentene for undersøkelsen var norske advokater med forsvareroppgaver. Undersøkelsen tok sikte på å få oversikt over hvordan respondentene vurderte rettssikkerheten i norsk rett og risikoen for uriktige domfellelser. Nå er det ikke slik at forsvarerne nødvendigvis er rettesnor for en riktig bevisbedømmelse. De andre partene i rettssystemet er minst like gode til dette. Selv med dette for øyet gir undersøkelsen holdepunkter for å hevde at det avsies uriktige straffedommer i norsk rett og kanskje også i et større omfang enn man skulle tro.

Undersøkelsen var todelt. Den første delen rettet seg mot avsagte straffedommer der forsvareren selv var overbevist om at klienten var uskyldig – altså et *mulig* justismord. Andre del tok for seg avsagte straffedommer der forsvarerne mente at bevisene i straffesaken ikke med tilstrekkelig sikkerhet viste at tiltalte var skyldig. Her var nødvendigvis forsvareren ikke av den oppfatning at klienten var uskyldig.

⁴⁶ Stridbeck og Bratholm (1998) s. 323 - 362

Ett av spørsmålene var om forsvareren hadde opplevd at klienten ble domfelt, mens de selv var overbevist om dennes uskyld. Totalt var dette 144 saker de siste 10 årene. Stridbeck og Bratholm konkluderte med at antallet saker nok var troverdig, selv om under halvparten av forsvarerne besvarte spørsmålet. De antok at manglende svar ikke alene kunne begrunnes i at man ikke hadde opplevd uriktige domfellelser, men rett og slett hukommelsessvikt.

Mesteparten av sakene hvor forsvarerne mente det var begått justismord var saker som gjaldt legemskrenkelser, narkotikaforbrytelser, tyveri og annen vinningskriminalitet samt sedelighetsforbrytelser - såkalt tradisjonell kriminalitet. Det var en rekke årsaker til at tiltalte ble uriktig domfelt. Ikke bare oppgis det at påtalemyndigheten og domstolen tilsidesatte objektivitetsplikten og var fiendtlig innstilt overfor klienten. En del av respondentene opplevde også at juryen var forutinntatt. Men det var ikke de eneste årsakene til uriktige domfellelser. Også tiltaltes holdning og sakens art hadde stor betydning. Bare 3 % svarte at de selv var årsak til den uriktige domfellelsen.

Resultatet i del én viser at det forekommer uriktige domfellelser, og muligens også justismord. Nå kan man aldri vite om tiltalte reelt sett var uskyldig. Forsvarerens mening er subjektiv og gjenspeiler nødvendigvis ikke sannheten. Domstolen og påtalemyndigheten var jo overbevist om det motsatte. Men det er nok likevel grunn til å tro at i enkelte av disse sakene så ble tiltalte dømt for et forhold denne ikke hadde gjort. Det er betenkelig og oppfordrer til videre undersøkelser av den norske rettspleien. Man kan vanskelig bøte på den skade som allerede har oppstått, og det er heller ikke sikkert at disse sakene blir gjenstand for gjenopptakelse. Men målsetningen må være å hindre slike domfellelser for fremtiden.

Undersøkelsens del to gjaldt domfellelsen på grunnlag av utilstrekkelige bevis.

Hele 92 % av respondentene som besvarte spørsmålet om rimelig tvil etterlevs i norsk rett, svarte benektende. Forsvareren var nødvendigvis ikke av den oppfatning at klienten var

uskyldig, men mente at bevisene i den enkelte sak ikke holdt til domfellelse.⁴⁷ Undersøkelsen viser at det hersker en skepsis blant de spurte forsvarerne i forhold til domstolens bevisbedømmelse. Resultatet må leses i lys av at dette nok er advokater med lang fartstid foran domstolen. Deres syn og mening kan nok være farget av dette. Det kan godt tenkes at resultatet hadde sett annerledes ut om man hadde forespurt landets aktorer. Samtidig gir undersøkelsen holdepunkter for å anta at det nok forekommer uriktige domfellelser i norsk rett, basert på at prinsippet om rimelig tvil ikke etterleves.

Dette er interessant. Selv om man legger inn en sikkerhetsmargin, er det likevel grunn til å anta at det forekommer domfellelser basert på utilstrekkelig bevis. Dette er betenkelig både av hensyn til dens enkeltes rettssikkerhet og samfunnets tillitt til rettssystemet. Svekkes grunnpilaren om rettssikkerhet er det grunn til bekymring.

Et annet spørsmål var om disse uriktige domfellelsene kunne være betinget av sakens art. En rekke av forsvarerne pekte på at ikke bare hadde sakens art betydning, men også dommerens innstilling og tiltaltes oppførsel i retten. Samtidig kom det frem at for lovbrudd som regnes som et samfunnsproblem for eksempel narkotika og vinningskriminalitet, var det flere som opplevde at det lettere ble domfellelse. Dette til forskjell fra lovbrudd som ikke ble oppfattet som et samfunnsproblem bl.a. hvitsnippkriminalitet. Med hvitsnippkriminalitet menes økonomisk kriminalitet begått i kraft av stilling, rettet mot andres eiendom for personlig eller organisatorisk gevinst.⁴⁸

Stridbeck og Bratholm konkluderte med at det ved den tradisjonelle typen kriminalitet kunne være en tendens hos noen av landets dommere til at det ble oppstilt et for lavt beviskrav. Mens det for den moderne formen for kriminalitet, som ikke var ansett som et samfunnsproblem, ofte ble oppstilt et for strengt beviskrav.⁴⁹

⁴⁷ Stridbeck og Bratholm (1998) s. 339

⁴⁸ Farbrot (2010)

⁴⁹ Stridbeck og Bratholm (1998) s. 342 – 344.

Undersøkelsen gir grunn til å tro at enkelte dommere ikke i tilstrekkelig grad etterlever prinsippet om rimelig tvil ved pådømmelse av den tradisjonelle kriminaliteten. Men at man på den annen side oppstiller et for strengt beviskrav for annen type kriminalitet. Hadde samme tiltalt blitt stilt for retten for tradisjonell og moderne kriminalitet, kan man isolert hevde at beviskravet hadde blitt balansert. Den enkelte hadde blitt dømt for det ene forholdet, men ikke nødvendigvis for det andre. Problemet med dette er at tiltalte sjelden begår begge typer lovbrudd. Det er som oftest de fra lavere samfunnsklasser og ungdommer med mindre ressurser som begår den tradisjonelle kriminaliteten, mens den ”nye” formen for kriminalitet i større utstrekning begås av de samfunnsgrupper med finansielle midler til rådighet.

Undersøkelsen støtter det en rekke teoretikere har hevdet - at domstolen kanskje i noe grad nøyer seg med et redusert beviskrav i mindre alvorlige straffesaker, mens det for de alvorligste straffesakene gjelder et strengere beviskrav enn det som egentlig er oppstilt i norsk rett.⁵⁰ Følgende av det siste er at man ikke domfeller for den moderne formen for kriminalitet, noe som leder til dens utvidelse og spredning i samfunnet. Det er uheldig om domstolen bidrar til å skape en holdning om at det nesten er umulig å bli domfelt for moderne kriminalitet. Ikke bare fører det med seg en forskjellsbehandling av lovbrøyttere men også en tilsidesettelse av prinsippet om likhet for loven.

⁵⁰ Andorsen (1999) s. 52, Andenæs (2010) s. 161, Bratholm (1980) s. 95 – 96, Strandbakken (2003) s. 550 – 555.

3 STRAFFRIHETSGRUNNER

3.1 Generelt om straffrihetsgrunnene

Selv om tiltalte har overtrådt ett eller flere av lovens straffebud, betyr ikke det at handlingen skal sanksjoneres med straff. I forarbeidene til ny straffelov heter det at:

[«Det kan foreligge en straffrihetsgrunn, f eks nødverge eller nødrett, som gjør handling lovlig eller i det minste straffri.»]⁵¹

I norsk rett har vi generelle, spesielle, lovfestede og ulovfestede straffrihetsgrunner. Av straffeloven §§ 47 og 48 fremgår de generelle grunnene om nødrett og nødverge. Disse gjelder for overtredelse av et hvert straffebud. De spesielle er på sin side knyttet opp mot enkelte overtredelser, jf. bl.a. strl. § 235 som hjemler straffrihet for overtredelse av strl. §§ 228 og 229, legemsfornærmelse og legemsbeskadigelse. De ulovfestede straffrihetsgrunnene; lovlig selvtækt, samtykke og politiprovokasjon er generelle, fordi de i likhet med nødverge og nødrett gjelder for enhver lovovertrædelse.

Også andre forhold kan føre til straffrihet. Dette er betegnet som den generelle rettsstridsreservasjonen. Den medfører at en tilsynelatende straffbar handling ikke belegges med straff, etter en innskrenkende tolking av straffebudet. Det er fast praksis at domstolen kan frifinne på grunnlag av ulovfestede prinsipper.⁵²

Det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden for at det *ikke* foreligger straffrihetsgrunn. At påtalemyndigheten har bevisbyrden, er lagt til grunn i forarbeider, rettspraksis og teori.

5354

⁵¹ NOU 1992: 23 pkt.5.1

⁵² NOU 1983: 57 pkt. 3

⁵³ NOU 1974: 17 s. 69

⁵⁴ Rt. 1966 s. 151 på s. 152 - 153

3.2 Beviskravet til de generelle straffefrihetsgrunnene

3.2.1 Lovtekst

Har tiltalte handlet i nødrett eller nødverge skal han frifinnes, jf. strl. §§ 47 48. Handlingen anses som lovlig. Hvilke krav som stilles til bevisets styrke fremgår ikke av loven. For tiltalte vil det være viktig å få fastsatt om handlingen anses som lovlig, og at han av den grunn frifinnes, fremfor at retten frifinner på grunnlag av manglende bevis. Selv om resultatet i begge tilfeller blir frifinnelse, er det en større belastning å bli frifunnet med begrunnelsen *utilstrekkelig bevis*. En kan bli utsatt for mistenkeliggjøring fra samfunnets side, selv om man i prinsippet er renvasket. Frifinnelse på bakgrunn av en lovlig handling vil være en lettelse, fordi stemplet som *skyldig* ikke lenger fester ved tiltalte. Det er derfor viktig å avgjøre hvilket beviskrav som gjelder for nødrett og nødverge.⁵⁵

3.2.2 Forarbeider

Verken forarbeidene til straffeloven 1902 eller 2005 tar stilling til krav til beviset styrke. Her som under punktet om beviskravet til den faktiske handling, er man nødt til å se hen til rettspraksis og teori.

3.2.3 Legislative hensyn

Ut fra tanken om at tiltalte faktisk har begått den straffbare handling, er det mindre betenkelig å operere med et senket beviskrav. En står ikke i fare for å idømme en *uskyldig* person straff. Retten har funnet det bevist at tiltalte har begått den faktiske handling. Det grunnleggende rettssikkerhetshensynet om at uskyldige ikke skal straffes, veier isolert sett derfor ikke like tungt som ved bevis for at den faktiske handlingen er begått. En senking av beviskravet kan også være fordelaktig fra et effektivitetssynspunkt. Påtalemyndighetens

⁵⁵ Strandbakken (2003) s. 418

bevisbyrde blir ikke like tung, samtidig som retten kan foreta en enklere bevisvurdering hva gjelder spørsmålet om straffrihet.

På den annen side taler hensynet til å unngå uriktige domfellelser for at beviskravet til straffrihetsgrunnene bør praktiseres strengt. Det er opp til staten å bevise at alle vilkårene for straff er oppfylt.

Et senket beviskrav vil også bryte med den grunnleggende retten nødverge og nødrett er satt til å verne – retten til å forsvare seg selv og sine nærmeste. Et senket beviskrav vil medføre at flere ble domfelte for handlinger som man tidligere anså som lovlige. Det vernet den enkelte hadde under nødverge- og nødrettsinstituttet, ville da bli beskåret. Hensynet til rettssikkerhet taler derfor for at beviskravet til de generelle nødrettsgrunnene må være strengt.

Også fra et samfunnsmessig synspunkt vil det være uheldig om man senket beviskravet. Særlig for nødrettens del kan et senkes beviskrav føre til at den enkelte ikke lenger griper inn i alvorlige situasjoner, i frykt for hvilke konsekvenser handlingen kan medføre.

3.2.4 Rettspraksis

Beviskravet for nødrett og nødverge er stadfestet gjennom rettspraksis.

Beviskravet for nødverge har blant annet kommet til uttrykk i en kjennelse fra Høyesterett, jf. Rt. 1911 s. 957. To kvinner ble i herredsretten dømt for overtredelse av strl. § 228, legemsfornærmelse. De anket til Høyesterett på grunn av manglende domsgrunner. Høyesterett uttalte følgende om bevisbyrden for nødverge:

[«Tvil om, hvorvidt nødværge foreligger, maa, naar den ikke kan løses, her som ellers komme tiltalte til gode, da nødværge gjør handlingen retmæssig og dermed udelukker strafskyld.»]

Høyesterett fant på denne bakgrunn enstemmig at den påankede dom måtte oppheves.

Dommen viser at det gjelder et strengt beviskrav for nødverge. Er det en mulighet for at gjerningsmannen har handlet i nødverge og muligheten er rimelig, skal vedkommende frifinnes. Dette gjelder selv om det er mer sannsynlig at denne ikke handlet i nødverge.⁵⁶

Beviskravet til nødrett følger av Rt. 1978 s. 618. En 17 år gammel gutt ble i tingretten funnet skyldig i simpelt tyveri av meddommerne, mens rettens formann fant at tyveriet måtte anses som grovt. Tiltalte ble frifunnet for forsøk på grovt tyveri. Meddommerne fant at tiltalte var i en nødssituasjon, da han var blitt presset til å begå det grove tyveriet, under trussel om å bli banket helseløs. Påtalemyndigheten anket over lovanvendelsen, men anken ble forkastet. Høyesterett fant at flertallets begrunnelse ikke ga grunnlag for å fastslå at lovanvendelsen var uriktig. Selv om det ved tiltaltes forklaring var en rekke usikkerhetsmomenter som tilsa skyld, var det likevel forhold som gjorde at det hersket så stor grad av tvil, at denne tvilen måtte komme tiltalte til gode.⁵⁷

Høyesterett konkluderte altså med at ettersom det var tilstrekkelig tvil om hvorvidt det forelå en nødrettssituasjon, så måtte denne tvilen komme tiltalte til gode. Avgjørelsen viser at beviskravet til nødrett tilsvarende beviskravet til nødverge.

3.2.5 Beviskravet til de spesielle straffrihetsgrunnene

Som nevnt i punkt 3.1, vil spesielle og ulovfestede straffrihetsgrunner også kunne frita for straff i enkelte tilfeller. Det foreligger ikke holdepunkter verken i rettspraksis eller teori for å anta at beviskravet til disse praktiseres forskjellig fra det beviskravet som gjelder de generelle straffrihetsgrunnene. Heller ikke rettssikkerhets- eller effektivitetshensyn taler for at beviskravet skal praktiseres forskjellig.

⁵⁶ Strandbakken (2003) s. 369 flg. Se også Hov (2009) s. 813

⁵⁷ Rt. 1978 s. 618 s. 618.

4 SUBJEKTIV SKYLD

Det er et vilkår for straff etter norsk rett at lovforbryteren kan bebreides for handlingen. Vedkommende må ha handlet forsettlig. Dette er kjent som kravet til subjektiv skyld, og fremgår av strl. § 40.⁵⁸ I norsk rett har vi tradisjonelt anerkjent tre ulike former for forsett; hensiktsforsett, sannsynlighetsforsett og forsettsformen *dolus eventualis*. De enkelte forsettsformene er ikke eksplisitt nevnt i lovbestemmelsen, men har utviklet seg i langvarig og fast rettspraksis. For de tilfeller der straffebudet selv oppstiller uaktsomhet som skyldform, er det ikke nødvendig å bevise forsett. Uaktsomhet er en mildere form for skyld, og det gjenspeiler seg som oftest i reaksjonsfastsettelsen. Skyld ved uaktsomhet er praktisk for de tilfeller der påtalemyndigheten har vanskeligheter med å bevise at tiltalte har handlet forsettlig.

4.1 Beviskravet til forsett

Ved vurderingen av om den tiltalte har oppfylt kravet til subjektiv skyld, må retten klarlegge den psykologiske prosess som har funnet sted i gjerningsmannens bevissthet på handlingstidspunktet.⁵⁹ Dette skiller seg fra beviskravet til den faktiske handling ettersom man der bare må ta stilling til hva som faktisk har skjedd. I de tilfeller hvor gjerningspersonen tilstår, vil det normalt ikke være problematisk å legge til grunn at subjektiv skyld forelå på gjerningstidspunktet. Problemet oppstår for de tilfeller der tiltalte nekter å forklare seg eller der han forklarer seg på en måte som gjør at han ikke har utvist subjektiv skyld.

Det er ikke omtvistet at retten ved klarleggingen av forsettet må slutte fra ytre forhold hva gjerningsmannen har tenkt. Dette gjøres ved bruk av generelle erfaringssetninger. I Rt. 1974 s. 382 på s. 385 kommer dette klart frem når førstvoterende uttaler at:

⁵⁸ NOU 1983: 57 s. 117

⁵⁹ Strandbakken (2003) s. 388

[«Det ligger i sakens natur at vurderingen av hva de subjektivt har forstått, i stor utstrekning må skje ut fra de faktiske forhold, slik de tiltalte har kjent dem, og med anvendelse av vanlig sunn fornuft og allment aksepterte erfaringssetninger.»]

Det som skiller de tre forsettsformene fra hverandre, er graden av sikkerhet for at tiltalte vil at følgen av egen handling skal inntre. Ved hensiktsforsett fremstår følgen for tiltalte som sikker. Under sannsynlighetsforsett har tiltalte ansett følgen som sikker eller overveiende sannsynlig, og under dolus eventualis er kravet til skyld oppfylt dersom gjerningsmannen har innsett at følgen kan skje og likevel ønsket å handle til tross for dette.

Som nevnt oppstiller ikke loven hvilket beviskrav som skal legges til grunn for å fastslå om tiltalte har utvist forsett. Dette fremgår heller ikke av forarbeidene. En må derfor se hen til legislative hensyn, teori og rettspraksis for nærmere klarlegging.

4.1.1 Legislative hensyn

Ettersom retten allerede har kommet til at tiltalte har foretatt den straffbare handling, taler dette for at beviskravet under subjektiv skyld kan praktiseres mindre strengt. Det er ikke en *uskyldig* person man i så fall risikerer å idømme straff, men en som faktisk har foretatt en straffbar handling. I tillegg vil det kunne være vanskelig å oppstille samme grad av sikkerhet for at tiltalte faktisk har tenkt det han har tenkt i gjerningsøyeblikket. Retten vil i de fleste tilfeller måtte se hen til ytre omstendigheter. Det er ikke alltid at slike omstendigheter kan utelukke enhver rimelig tvil.

På en annen side er et av straffbarhetsvilkårene at den tiltalte har opptrådt forsettlig. Senkes beviskravet til den subjektive skylden, ville det kunne føre til at en som ikke har utvist subjektiv skyld, idømmes straff for en handling han ikke kan bebreides for. Den subjektive skylden er like avgjørende for straffbarheten, som de øvrige vilkårene. Rent prinsipielt er det derfor betenkelig å operere med et lavere beviskrav til subjektiv skyld. Hensynet til rettssikkerhet taler derfor for at beviskravet under skyldspørsmålet bør praktiseres strengt.

4.1.2 Juridisk teori

I juridisk teori har blant annet Andenæs tatt til orde for at det i praksis stilles strengere krav til at tiltalte har begått den faktiske handling enn til at vedkommende har utvist subjektiv skyld.⁶⁰ Også Johnsen har forfektet dette syn. Han uttaler under henvisning til Andenæs og Rt. 1979 s. 143 at det kan foreligge mer tvil ved de subjektive vilkårene for straff enn ved den faktiske handling, før tvilen skal føre til frifinnelse.⁶¹

Deres syn virker farget av Høyesteretts' uttalelse i Rt. 1979 s. 143, om at det ikke kan oppstilles samme beviskrav for de subjektive som de objektive straffbarhetsvilkårene.⁶² Andenæs har senere tatt til ordet for det motsatte syn, og hevdet at det strenge beviskrav for den faktiske handling også må gjelde ved spørsmålet om subjektiv skyld.⁶³

Også Strandbakken er av den oppfatning at det ikke hersker et svakere beviskrav ved spørsmål om tiltalte har utvist forsett.⁶⁴ Dette begrunner han blant annet med at det følger av Rt. 1974 s. 382 og Rt. 1978 s. 884 at prinsippet om rimelig tvil skal komme tiltalte til gode.⁶⁵

4.1.3 Rettspraksis

Første gang beviskravet var oppe til behandling var i Rt. 1974 s. 382. Her uttales det at «rimelig tvil» også skal komme tiltalte til gode ved spørsmålet om subjektiv skyld.⁶⁶

⁶⁰ Andenæs (1965) s. 289 - 302.

⁶¹ Johnsen (1987) s. 198 - 210.

⁶² Rt. 1979 s. 143

⁶³ Andenæs (2005) s. 102

⁶⁴ Strandbakken (2003) s. 396 – 397.

⁶⁵ Avgjørelsene blir behandlet i avsnittet nedenfor, se også punkt 2.2

⁶⁶ Rt. 1974 s. 382 på s. 385. Lillehammer-saken gjaldt domfellelse for drap. Fire personer ble funnet skyldige i å ha drept en araber som tilhørte organisasjonen ”Svart September”.

Forståelsen av beviskravet ble reist på ny i Rt. 1978 s. 884. Her nevnes ikke eksplisitt beviskravet til subjektive skyld, men Høyesterett uttrykker at domfellelse forutsetter at skylden er «fullt bevist» både i subjektiv og objektiv henseende, og at enhver tvil som foreligger må komme tiltalte til gode.^{67 68}

Avgjørelsene gir god grunn til å anta at det strenge beviskravet til den faktiske handling også gjelder spørsmålet om tiltalte har utvist subjektiv skyld. Dette vises for det første ved at retten uttrykker at skylden må være «fullt bevist». For det andre fremheves prinsippet om «rimelig tvil». Det er også nærliggende å tro at Høyesterett ville ha gitt uttrykk for om beviskravet til subjektiv skyld var noe annet enn beviskravet til den faktiske handling.

Beviskravet er først gjenstand for behandling igjen i Rt. 1998 s. 1945. Saken gjaldt hvilket beviskrav som skal oppstilles til momenter som har betydning for straffutmålingen. Beviskravet til den subjektive skyld behandles ikke direkte, men Høyesterett kommer med et obiter dictum. Førstvoterende uttaler at det ikke kan kreves like strenge bevis for straffbarhetsvilkårene subjektiv skyld og tilregnelighet, som for vilkåret om at tiltalte har begått den faktiske handling. Det påpekes riktignok at det kun er snakk om nyanser og at prinsippet om rimelig tvil må håndheves strengt og alltid skal komme tiltalte til gode.

Høyesteretts rene gjengivelse av teorien tyder på at retten ikke deler teoriens syn. En eksplisitt tilslutning ville i så fall vært naturlig. Det fremheves også uttrykkelig at beviskravet ikke skal forstås som senket, men nyansert og at enhver rimelig tvil fortsatt skal komme tiltalte til gode. Presiseringen gir i seg selv grunn til å anta at man ikke skal operere med et senket beviskrav for de subjektive straffbarhetsvilkårene.

Spørsmålet som reiser seg er hvilket forhold det er mellom et beviskrav som er nyansert og et beviskrav som er senket?

⁶⁷ Rt. 1978 s. 884 s. 884

⁶⁸ Avgjørelsen er nærmere behandlet i oppgavens punkt 2.2

Rent språklig sett referer begrepet «nyansert» seg til at det hersker grader av noe innenfor samme begrep.⁶⁹ Et nyansert beviskrav synes derfor å være noe annet enn et senket beviskrav.

Legger man den språklige definisjonen til grunn, kan det tyde på at man skal ta utgangspunkt i det strenge beviskravet og at det innenfor dette hersker grader av strenghet.

Men rent praktisk er det liten eller ingen forskjell mellom et senket og et nyansert beviskrav. Begge innebærer jo at det kan være større rom for tvil, før tvilen fører til frifinnelse. Det er godt mulig at Høyesterett har ment å uttrykke at et nyansert beviskrav ligger tettere opp mot beviskravet for den faktiske handling. Ordlyden «senket» kan jo isolert sett gi en forestilling om at beviskravet ligger lenger ned på skalaen enn det kanskje egentlig gjør. Samtidig kan det også være slik at Høyesterett mener at ordlyden «nyansert» passer bedre med prinsippet om «rimelig tvil».

Språkbruken i kjennelsen kan på en måte tyde på at Høyesterett har gått bort fra å hevde at det samme strenge beviskravet ved faktiske handling også gjelder under spørsmålet om subjektiv skyld. Nå må det tas for øye at avgjørelsen er en kjennelse og at uttalelsen om beviskravet ikke senere er fulgt opp i rettspraksis. Dette indikerer at Høyesterett ikke har ment å fravike det utgangspunkt som lå til grunn, nemlig at det samme strenge beviskravet som gjelder den faktiske handling også gjelder for subjektiv skyld. At prinsippet om rimelig tvil fremheves så tydelig, taler for at beviskravet under den subjektiv skyld må praktiseres strengt.

Også hensynet til rettssikkerhet taler for at kjennelsen ikke kan innebære noen realitetsendring. Straffbarhetsvilkåret subjektiv skyld er en forutsetning for straff. Senkes beviskravet

⁶⁹ Gundersen (2008) s. 214

tilsier det at man står i fare for å idømme straff overfor en som reelt sett ikke har foretatt en straffbar handling.

4.2 Beviskravet til uaktsomhet

4.2.1 Uaktsomhet som skyldform

Uaktsomhetsvilkåret er objektivt. Som nevnt ovenfor, kan tiltalte etter gjeldende rett bare idømmes uaktsomhetsansvar såfremt straffebudet selv åpner for det. Tiltalte straffes fordi vedkommende ikke har opptrådt som en kyndig og omtenksom person ville ha gjort.⁷⁰ I norsk rett sondres det mellom den bevisste og den ubevisste uaktsomhet, og i enkelte tilfeller oppstiller straffebudet krav om at uaktsomheten må klassifiseres som grov for at straff kan idømmes. Den bevisste uaktsomhet grenser oppad mot forsettet. Graden av uaktsomhet har betydning ved reaksjonsfastsettelsen.⁷¹ Uaktsomhetsvilkåret er i straffeloven av 2005 § 23 gjengitt som et selvstendig vilkår for skyld.

Uaktsomhetsvilkåret har også en subjektiv side. Hvis handlingen eller unnlatsen til å handle skyldes mangel på intelligens, erfaring, kaldblodighet, svekket syn og hørsel osv., blir målestokken subjektiv.⁷² Disse subjektive unnskyldningsgrunner kan bidra til at aktsomhetsnormen senkes, og at tiltalte frifinnes for en ellers straffbar handling. Aktsomhetsnormens strenghet kan også avhenge av straffebudet selv, og hvilke interesser det enkelte bud skal beskytte.⁷³ Har retten kommet til at tiltalte har handlet uaktsomt er beviskravet til subjektiv skyld oppfylt.

4.2.2 Nærmere om beviskravet ved uaktsomhet

Ved uaktsomhet er vurderingsnormen ikke hva tiltalte har tenkt i gjerningsøyeblikket, men om han burde ha handlet annerledes. Som Strandbakken skriver:

⁷⁰ Andenæs (2005) s. 243

⁷¹ Andenæs (2005) s. 243 - 245

⁷² Ibid. s. 248 annet avsnitt.

⁷³ Ibid. s. 254

[«(a)ktsomhetsvurderingen tar utgangspunkt i faktum: Burde gjerningspersonen opptrådt på en annen måte ut fra de foreliggende omstendigheter? Selv om det også kan komme inn psykologiske elementer i vurderingen, er det faktum som er fundamentet i vurderingen.»]⁷⁴

Beviskravet ved uaktsomhet er ikke lovfestet eller debattert i forarbeidene. Heller ikke straffeloven av 2005 § 23 eller forarbeidene angir hvilket beviskrav som hersker ved uaktsomhet.⁷⁵ For å klarlegge beviskravet må en derfor se hen til rettspraksis og juridisk teori.

At retten må ta utgangspunkt i faktum ved uaktsomhetsvurderingen illustreres av Rt. 2001 s. 115. I denne saken ble fører av en traktor frifunnet, under dissens i lagmannsretten, for uaktsomt bildrap. Flertallet fant at det hersket så store usikkerhetsmomenter rundt hendelsesforløpet at man ikke i tilstrekkelig grad kunne konkludere med at føreren av traktoren hadde opptrådt uaktsomt.

Avgjørelsen viser at lagmannsretten lot tvilen komme den tiltalte til gode hva gjelder hendelsesforløpet. Det var ikke omtvistet at det var kjøringen av traktoren som hadde ført til ulykken. Men det hersket så stor tvil om hva som faktisk hadde skjedd at det ikke med sikkerhet kunne fastslås at føreren var å bebreide for ulykken.

Der det ikke er tvil om sakens faktiske omstendigheter beror uaktsomhetsvurderingen på et skjønn. Det er ikke holdepunkter verken i teori eller rettspraksis for å anta at man i den skjønnsmessige vurderingen ikke lar rimelig tvil komme tiltalte til gode. Tvert i mot. Hensynet til uriktige domfellelser tilsier at uaktsomheten må være bevist ut over enhver rimelig tvil.⁷⁶ Også hensynet til enhetlige regler taler for at prinsippet om rimelig tvil skal gjelde ved uaktsomhetsbedømmelsen. Og videre, ettersom subjektiv skyld er en forutsetning for

⁷⁴ Strandbakken (2003) s. 398

⁷⁵ Ot. Prp. (2003-2004) s. 427

⁷⁶ Strandbakken (2003) s. 398

straff taler det isolert sett for at beviskravet til uaktsomhet bør være det samme som beviskravet til forsett. Når beviskravet til forsett er at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, er det naturlig å anta at rimelig tvil også skal komme tiltalte til gode ved spørsmålet om tiltalte har opptrådt uaktsomt.

5 TILREGNELIGHET

5.1 Generelt om krav til skylddevne

At den tiltalte må ha skylddevne på handlingstidspunktet, er det fjerde vilkåret for straff, jf. straffeloven § 44. Kravet om skylddevne hører under skyldspørsmålet, og lagretten skal svare nei på spørsmålet om skyld dersom den finner at tiltalte er utilregnelig. Psykose, bevisstløshet, høygradig psykisk utviklingshemming og lav alder er tilstander som herunder fører til straffrihet, jf. strl. §§ 44, 46.

Reglene begrunnes i den urimelighet det er å straffe en som ikke har tilstrekkelig modenhet, sjelelig sunnhet og bevissthet.⁷⁷ Skylddevnen uttrykker den strafferettslige ansvarlighet tiltalte må ha. Er denne fraværende på gjerningstidspunktet, kan tiltalte ikke bebreides for handlingen og straff kan ikke idømmes.

Trusselen om straff har heller ikke forebyggende virkning. Verken allmennpreventivt eller individualpreventivt vil straffetrusselen ha samme avskrekkende effekt på en utilregnelig som overfor andre.⁷⁸ Det hjelper derfor lite å true med dette ondet. Individualpreventivt vil behandling på sykehus eller institusjon være et mer egnet middel til forebygging av nye lovbrudd.

⁷⁷ Andenæs (2005) s. 288

⁷⁸ Ibid. s. 291

Frifinnelse begrunnet i utilregnelighet medfører ikke nødvendigvis at tiltalte går fri. Det kan være behov for tiltak. Psykotiske og bevisstløse kan overføres til tvungent psykisk helsevern, jf. strl. § 39, jf. phlsvl. kapittel 5 dersom det anses nødvendig for å verne samfunnet. Det stilles også krav til lovbruddets art og gjentakelsesfare.^{79 80}

5.2 Mindreårighet, strl. § 46

En tiltalt som på gjerningstidspunktet ikke er fylt 15 år, kan ikke straffes for en ellers straffbar handling, jf. strl. § 46. Grensen er absolutt. Sånn sett kan en umoden 16-åring idømmes straff, mens en moden 14-åring frifinnes, selv om de begår samme handling. Konsekvensen av en absolutt aldersgrense er at det ikke er rom for å vurdere tiltaltes modenhet under skyldspørsmålet. Modenheten er imidlertid et moment ved vurderingen av hvilke tiltak som skal iverksettes overfor den mindreårige. Jeg forfølger ikke denne problemstillingen nærmere.

Det foreligger sjelden tvil om hvor gammel tiltalte var på gjerningstidspunktet. Men problemstillingen kan oppstå, for eksempel dersom tiltalte begår en straffbar handling kvelden før og samme natt som han fyller 15 år. Retten må da ta stilling til gjerningstidspunktet.

Et naturlig utgangspunkt er å la tvil om gjerningstidspunktet gå i favør av tiltalte, slik at hele handlingen anses forøvet før midnatt. Det strenge beviskravet til den faktiske handling anvendes da for et annet av straffbarhetsvilkårene. Ved tvil i faktum skal rimelig tvil komme tiltalte til gode. Dette peker i retning av at beviskravet må praktiseres strengt ved spørsmålet om tiltalte har fylt 15 år. Også hensynet til tiltalte selv taler for at beviskravet skal være strengt. Det er heller ingen lovgivningspolitisk målsetning at en som er i grenseland for modenhet, skal straffes. Er det tvil om tiltalte har fylt 15 år, må tvilen komme denne til gode.

⁷⁹ Utvalg (2013) punkt 1

⁸⁰ Lov 2. Juli 1999 nr. 62 om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern (phlsvl.)

I Rt. 1990 s. 578 kommer det frem at prinsippet om rimelig tvil gjelder ved spørsmålet om vedkommende er 15 år på handlingstidspunktet. Tiltalte var i forhørsretten idømt straff for vinningsforbrytelser. Han var 14 år da de straffbare forhold ble begått i 1988. Påtalemyndigheten anket til fordel for tiltalte da det ble kjent at han var under den straffbare alder på gjerningstidspunktet. Han skulle vært frifunnet for lovbruddet, da dette ble begått etter at aldersgrensen for straffbare forhold ble forhøyet fra 14 til 15 år. Bestemmelsen var ikke trådt i kraft på handlingstidspunktet, men loven var vedtatt. Anken ble tatt til følge og tiltalte ble frifunnet for gjerningen.⁸¹

5.3 Bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus, strl. § 45

Bevisstløshet som følge av selvforskyldt rus utelukker ikke straff, jf. strl. § 45. Bestemmelsen gjelder all type rus, og etter straffeloven skal det lite til før rus foreligger. I rettspraksis er det uttalt at den som har mistet den fulle kontrollen over seg selv, som følge av alkohol eller andre midler, skal anses som ruset.⁸² Kan gjerningsmannen bebreides for beruselsen anses den selvforskyldt. Uforskyldt rus foreligger der gjerningsmannen blir tvunget til å ruse seg, eller ikke visste eller burde vite at han inntok et rusmiddel.⁸³ Det må altså foreligge helt særegne omstendigheter før rusen anses uforskyldt.

Da reglene om rus ble revidert på slutten av 1920-tallet, var et av motivene det folkeopdragende moment man mente bestemmelsen ville få. Det spilte nok også en rolle at det på den tid var en bred motvilje i samfunnet mot alkohol.⁸⁴ Reglene om selvforskyldt rus bryter imidlertid med prinsippet om forholdsmessighet mellom straff og skyld. Det er nemlig ikke handlingen gjerningsmannen kan bebreides for, men det at han har ruset seg. Straffen kan likevel settes ned under det ellers bestemte lavmål, jf. strl. § 56 d.

⁸¹ Rt. 1990 s. 578

⁸² Rt. 1983 s. 202

⁸³ Rt. 1977 s. 644

⁸⁴ Andenæs (2005) s. 315

Verken lovtekst eller forarbeider oppstiller hvilket beviskrav som gjelder ved bedømmelsen av om rusen var selvforskyldt. En må derfor se hen til andre rettskilder for nærmere klarlegging av beviskravets innhold.

Ettersom det er beruselsen som kan bebreides gjerningsmannen og ikke handlingen, blir vurderingen om tiltalte har vært tilstrekkelig aktsom. Denne aktsomhetsvurderingen tar utgangspunktet i sakens faktiske omstendigheter. Ved bedømmelsen av hva som faktisk har skjedd, er det ikke tvilsomt at det er det vanlige strenge beviskravet som kommer til anvendelse.⁸⁵ Dette betyr at rimelig tvil om tiltalte har vært tilstrekkelig aktsom, forut for beruselsen, må komme denne til gode.⁸⁶

5.4 Psykose og bevisstløs, strl. § 44

Straffeloven § 44 hjemlet straffrihet for den som på handlingstiden var psykotisk, bevisstløs eller psykisk utviklingshemmet i høy grad.

For psykosebegrepets del er det ikke omtvistet at det medisinske prinsipp gjelder. Det innebærer at psykose er en absolutt straffrihetsgrunn selv om denne ikke er årsak til lovbruddet. I forarbeidene heter det at tiltalte blir straffri selv om han har hatt et mer eller mindre normalt motiv for handlingen.⁸⁷ Tenner tiltalte på sitt eget hjem for å få utbetalt forsikringspenger, er vedkommende straffri hvis retten kommer til at han var psykotisk på gjerningstidspunktet, selv om sykdommen isolert sett ikke kan settes i sammenheng med hand-

⁸⁵ Strandbakken (2003) s. 413

⁸⁶ I Rt. 1977 s. 644 uttales det at uklarheter omkring faktum skal komme tiltalte til gode. Et spørsmål i saken var om tiltalte hadde vært tilstrekkelig aktsom da han kommet til skade for å drikke en drink som inneholdt alkohol. Faktum beskrevet i herredsrettens frifinnende avgjørelse ga ikke grunnlag for å fastslå at retten hadde anvendt en for mild aktsomhetsnorm, og man kunne ikke utelukke at tiltalte ikke hadde vært tilstrekkelig aktsom. Påtalemyndighetens anke ble enstemmig forkastet.

⁸⁷ NOU 1990: 5 punkt 2.2

lingen.⁸⁸ Tanken er at så lenge tiltalte er syk, så kan han ikke bebreides. Prinsippet er videreført i straffeloven 2005 § 20. Det er ikke omtvistet at det er påtalemyndigheten som har bevisbyrden for at tiltalte er tilregnelig. Dette er bl.a. stadfestet i rettspraksis, jf. Rt. 1979 s. 143.

Ved vurderingen av om tiltalte er tilregnelig, legges det avgjørende vekt på hvordan psykiatrien definerer begrepet psykose.⁸⁹ ICD-10, som er bestemmende for om tiltalte anses som psykotisk eller ikke, ble innført i Norge i 1996. ICD-10 er et internasjonalt kriteriebasert diagnosesystem.

Det er ikke omtvistet at det rettslige og medisinske begrepet psykose er noe innholdsmessig forskjellig. Som skissert innledningsvis, vil dette ikke forfølges videre. Samtidig behandler jeg heller ikke beviskravet til bevisstløshet eller om tiltalte skal anses som høy grad av psykisk utviklingshemmet. Jeg legger til grunn at det beviskravet som gjelder ved psykose også gjelder for de øvrige tilregnelighetsgrunnene i strl. § 44 og samlebetegnelsen er herunder beviskravet til tilregnelighet. Noe annet kan heller ikke utledes av rettspraksis eller juridisk teori.⁹⁰

Beviskravet til tilregnelighet er ikke lovfestet. En må derfor se hen til andre rettskilder for å nærmere klarlegge beviskravets innhold.

5.4.1 Legislative hensyn

Fordi det er påtalemyndigheten som må bevise at tiltalte er tilregnelig, skulle det som utgangspunkt tilsi at beviskrav til tilregnelighet burde praktiseres strengt. Straffen er jo et onde som påføres fra statlig hold. Et strengt beviskrav vil imidlertid føre til at flere vurde-

⁸⁸ I.c.

⁸⁹ Ot. Prp. Nr. 87 (1993- 1994) s. 22.

⁹⁰ Eskeland (2006) s. 510 – 511 er av den oppfatning at når vilkårene om tilregnelighet er inntatt i samme lovbestemmelse så må beviskravet være det samme for alle disse.

res som utilregnelige selv om de nødvendigvis ikke har handlet under psykose. Selv om det er galt å straffe syke personer ved å sette de i fengsel, er det et spørsmål om det er så mye bedre å dømme friske personer til behandling.⁹¹

For det første kan et strengt beviskrav forsvares ut fra hensynet til human behandling.²⁰ Et senket beviskrav vil medføre at ellers syke personer blir ansett som strafferettslig tilregnelig, og dermed gjenstand for straff i form av fengsel eller bøter. Dette er uheldig fordi syke personer ikke hører hjemme i fengsel, men i en behandlingsinstitusjon, såfremt loven åpner for dette. De kan jo heller ikke bebreides for sine handlinger. Vedkommendes tilstand blir ikke bedre av at straff idømmes. Behandling gir ikke garanti for at straffbare handlinger aldri skjer igjen, men det gir tiltalte en mulighet til å bli frisk og komme seg videre. Et fengselsopphold vil kanskje ikke forverre tilstanden, men fører vel knapt til noen bedring.

For det andre taler vanskeligheter med å bedømme tiltaltes indre forhold for at beviskravet bør praktiseres strengt. Det vil være en rekke usikkerhetsmomenter ved vurderingen av tilregnelighet. Har gjerningsmannen vært psykotisk på handlingstidspunktet? Hva har han tenkt? Medisin og psykiatri er ingen eksakt vitenskap. Når en tilstand i stor grad beror på hva medisinen vurderer som mest sannsynlig, bør ikke dette gå ut over tiltalte. Lemper man på beviskravet til skyldevne vil det kunne medføre at en ellers syk person idømmes straff. Dette er uheldig. De utfordringene man har ved å bedømme tiltaltes indre forhold, tilsier at beviskravet bør praktiseres strengt.

En tredje begrunnelse er likhetshensynet. Et enhetlig beviskrav er egnet til å sikre vilkårlighet og bidra til rettsenhet. Ikke bare gjelder dette for påtalemyndigheten og domstolen, men også for den tiltalte. Lempes beviskravet til tilregnelighet uten at det fastsettes en særskilt grense, vil det kunne oppstå fare for at domstolen praktiserer beviskravet forskjellig. Dette harmonerer dårlig med prinsippet om likhet for loven. Alle forbrytere skal bedømmes

⁹¹ Utvalg (2013) punkt 2, tredje avsnitt

²⁰ Strandbakken (2003) s. 405

etter det samme beviskrav. Benyttes beviskravet til den faktiske handling under tilregnelighet, sikrer man etterlevelse av likhetsprinsippet.

På en annen side står man ikke i fare for å idømme staff overfor en som ikke har begått den faktiske handling. Rettssikkerhetshensynet gjør seg derfor ikke gjeldende i samme grad som ved den faktiske handling. Selv om tiltalte kanskje mangler skyldene, medfører ikke et lempeligere beviskrav til at risikoen for justismord øker. Isolert sett er det derfor mindre betenkelig om beviskravet senkes under tilregnelighetsvilkåret.

Dernest kan det anføres at det å bli erklært utilregnelig ikke nødvendigvis er til fordel for tiltalte. Å bli frikjent for en straffbarhandling kan isolert sett være bra - man slipper jo straff. Men det gjelder ikke alltid. Som Andenæs har fremhevet, kan det være ugunstig for tiltalte å bli kjent utilregnelig.⁹² Behandlingstiden kan bli lengre enn en utmålt fengselsstraff. Samtidig kan man risikere å bli fradømt visse rettigheter. Isolert sett frikjennes man da for en straffbar handling, men fratas rettigheter fordi man erklæres som syk. Å frakjennes rettigheter kan for mange anses som en straff i seg selv. Også stempelen som utilregnelig kan være mer belastende enn en straffedom. Man erklæres som syk av samfunnet. Stigmatiseringseffekten av dette kan bli verre enn den fordømmelsen som skjer i samfunnet ved straffedom.

Det kan også tenkes at tiltalte selv ikke vil bli støtt av å idømmes behandling fremfor straff, så lenge handlingen ikke står i sammenheng med psykosen. Er motivet for lovbruddet egenberikelse, for eksempel ved bedrageri, vil ikke behandling være et avskrekkende middel. Behandlingen kan gjøre tiltalte psykisk frisk, men vil ikke ha samme individualpreventive virkning som fengselsstraff. Dette taler for at beviskravet til tilregnelighet bør senkes.⁹³

⁹² Andenæs (1973) s. 165

⁹³ Strandbakken (2003) s. 405

5.4.2 Juridisk teori

Beviskravets styrke ved tilregnelighet er omdiskutert i juridisk teori. Mens noen teoretikere, herunder Eskeland hevder at det ved beviskravet til tilregnelighet ikke kreves stort mer enn sannsynlighetsovervekt, er andre som Andenæs, Matningsdal og Strandbakken av den oppfatning av man ikke i nevneverdig grad kan operere med et lavere beviskrav til tilregnelighet.^{94 95}

Eskeland hevder at det i relasjon til beviskravet til tilregnelighet ikke er avklart hva som kreves ut over at det må foreligge sannsynlighetsovervekt. Han fremhever at Rt. 1979 s. 143 gir uttrykk for et lavere beviskrav enn det ellers strenge beviskravet som gjelder for overtredelse av den faktiske handling. Han mener det er uklart om Rt. 1995 s. 23, hvor spørsmålet var om tiltalte hadde vært bevisstløs, gir uttrykk for et annet beviskrav enn Rt. 1979 s. 143 og kommer etter hvert til at beviskravet ved tilregnelighet må være sannsynlighetsovervekt.^{96 97}

Andenæs har på sin side ikke vært konsekvent i oppfatning av beviskravet til tilregnelighet. På 1960-og 70-tallet hevdet han at beviskravet for tilregnelighet ikke kunne praktiseres strengere enn sannsynlighetsovervekt.⁹⁸ Senere, og blant annet i forbindelse med en tolking av Rt. 1995 s. 23 hevder han at beviskravet til tilregnelighet ikke synes å avvike fra den vanlige bevisbyrderregel.⁹⁹ Når Andenæs hevder at den vanlige bevisbyrderregel også gjel-

⁹⁴ Eskeland (2006) s. 510 - 511

⁹⁵ Andenæs (2005) s. 310, Matningsdal og Bratholm (2003) s. 365, Strandbakken (2003) s. 407

⁹⁶ Eskeland (2006) s. 510-511

⁹⁷ Rt. 1995 s. 23 gjaldt spørsmålet om tiltalte var bevisstløs. Det var ikke foretatt judisiell observasjon av tiltalte og retten kunne derfor ikke bygge på vitners forklaring om dennes tilstand.

⁹⁸ Andenæs (1965) s. 289 – 302

⁹⁹ Andenæs (2005) s. 310 hvor han hevder at Rt. 1995 s. 23 viser at retten må være sikker på at tiltalte ikke var bevisstløs, når de skal idømme straff.

der for tilregnelighet, kan uttalelsen ikke forstås på annen måte enn at rimelig tvil også skal komme tiltalte til gode ved vurdering av skyldenvnen.

Matningsdal og Bratholm har pekt på at rettspraksis har oppstilt et lavere beviskrav til tilregnelighet, enn bevis for den faktiske handling.^{100 101} Men på bakgrunn av Rt. 1998 s. 1945 konkluderer de med likevel med at det ikke er grunnlag for å redusere beviskravet nevneverdig under tilregnelighetsspørsmålet.¹⁰²

Også Strandbakken har i lys av Rt. 1998 s. 1945 tatt til orde for at beviskravet ved tilregnelighet er like strengt som beviskravet ved den faktiske handling. Strandbakken går imidlertid noe videre og konkluderer med at retten kan være i større tvil under tilregnelighetsspørsmålet og likevel idømme straff.^{103 104}

Bratholm konkluderer på sin side med at beviskravet til tilregnelighet er like strengt som for den faktiske handling. Han hevder ikke som Strandbakken, at det kan være større rom for tvil. Bratholm tar imidlertid til orde for at beviskravet bør avhenge av hvilket straffebud som er overtrådt. Han hevder det i noen tilfeller kan være fordelaktig for tiltalte å bli idømt behandling fremfor straff, og at man ved de alvorligste forbrytelsene bør oppstille et strengere beviskravet til tilregnelighet enn ved mindre alvorlige forbrytelser. Ved å se an handlingens karakter før beviskravet bestemmes, mener Bratholm at man kan hindre at tiltalte gis fordeler ved reaksjonsfastsettelsen.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Matningsdal og Bratholm (2003) s. 365 - 366

¹⁰¹ Rt. 1979 s. 143

¹⁰² Rt. 1998 s. 1945 på s. 1947

¹⁰³ Strandbakken (2003) s. 407

¹⁰⁴ Løvlie (2012) s. 174 har forfektet tilsvarende syn som Strandbakken

¹⁰⁵ Bratholm (1980) s. 296

5.4.3 Forarbeider

Beviskravet til tilregnelighet har også vært behandlet i forarbeidene. I Ot.prp.nr.87 (1993-1994) er det uttalt at:

[«Foreligger det rimelig tvil om lovbrysterens tilregnelighet, må retten frifinne ham etter strafferettens alminnelige bevisbyrderregel. Det stilles nok i praksis noe lavere krav til bevisets styrke når det gjelder tiltaltes tilregnelighet enn ved de øvrige straffbarhetsvilkårene. Departementet legger etter dette til grunn at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke for tilregnelighet som for de omstendigheter at den tiltalte har begått den handlingen tiltalen gjelder. På den andre siden vil det ikke uten videre være tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt.»]^{106 107}

Det følger eksplisitt av sitatet ovenfor, at lovgiver mener det gjelder et lavere beviskrav ved tilregnelighet enn ved den faktiske handling. Det fremgår imidlertid ikke hvorfor beviskravet ved tilregnelighet skal være forskjellig fra beviskravet for den faktiske handling. Det uttrykkes heller ikke hvor lavt ned på skalaen man skal senke beviskravet til tilregnelighet.

At forarbeidene er såpass vage og fremstår som en ren avskrift av rettspraksis medfører at dens rettskildemessige vekt nok er begrenset. Forarbeidene gir kun støtte for at beviskravet skal være lempeligere, men hvor lempelig det skal praktiseres er uklart.

¹⁰⁶ Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s.114-115

¹⁰⁷ I NOU 1990: 5 s. 54 er det også uttalt at det i praksis stilles lavere krav til bevisets styrke ved tilregnelighet enn ved den faktiske handling.

5.4.4 Rettspraksis

De nedenfor nevnte avgjørelser er den rettspraksis om er relevant ved redegjørelsen av beviskravet til tilregnelighet.

Første gang beviskravet til tilregnelighet var oppe til behandling var i Rt.1979 s.143. Høyesterett uttalte da følgende:

[«Det er ikke gitt og det kan vanskelig gis lovregler om hvilke krav til bevis som må stilles når det i en straffesak blir reist spørsmål om tiltaltes tilregnelighet på gjerningstiden. En presis formulering av beviskravet kan heller ikke utledes av rettspraksis. Jeg er enig med lagmannen i at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke som når det gjelder spørsmålet om bevis for at tiltalte har begått den handling som er angitt i tiltalebeslutningen. Men jeg er ikke uten videre enig med lagmannen i at en overvekt av sannsynlighet er tilstrekkelig.»]

Utgangspunktet er altså at det ikke kan stilles samme krav til bevisets styrke for tilregnelighet som for om tiltalte har begått den faktiske handling. Så presiseres det at beviskravet ikke kan senkes ned til sannsynlighetsovervekt.

Dernest uttrykkes det noe som nesten kan virke som en motsigelse fra det oppstilte utgangspunkt:¹⁰⁸

[«Skulle de rettspsykiatrisk sakkyndige komme til forskjellig konklusjon, må tiltalte etter min mening frifinnes for straff med mindre retten (...) skulle finne at det ikke kan være noen rimelig tvil om at tiltalte var tilregnelig på gjerningstiden. Men den omstendighet at muligheten av sinnssykdom på gjerningstiden er nevnt i den rettspsykiatriske erklæring, er ikke tilstrekkelig til at tiltalte må anses utilregnelig og derfor frifinnes for straff.»]¹⁰⁹

Retten presiserer at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, selv om ikke utgangspunktet er det strenge beviskravet. Dette kan forstås som at Høyesterett mener at man ikke skal senke

¹⁰⁸ I Hov (2009) på s. 814 er det hevdet at avgjørelsen ikke bringer klarhet rundt beviskravet til tilregnelighet.

¹⁰⁹ Rt.1979 s.143 (s.147)

beviskravet i nevneverdig grad. Så fremheves det at en sakkyndig erklæring som kun omtaler muligheten for utilregnelighet, alene ikke er tilstrekkelig for frifinnelse. Her kommer det klart frem at retten i hvert fall for det nevnte tilfellet, må foreta en selvstendig vurdering av tiltaltes skyldene. Samtidig kan uttalelsen forstås som at tvilsrommet for tilregnelighet er større enn ved den faktiske handling. Under beviskravet for den faktiske handling ville kanskje en mulighet for uskyld, alene være tilstrekkelig for at retten måtte la tvilen komme tiltalte til gode. Under beviskravet for tilregnelighet derimot, virker det ikke som en oppstilt mulighet for utilregnelighet, i seg selv kan lede til frifinnelse. Det kan imidlertid ikke utledes av dommen hvilke krav som stilles til bevisets styrke.

Neste dom som kan si noe om beviskravet til tilregnelighet er Rt. 1998 s. 1945. Spørsmålet i saken var hvilket beviskrav som skal legges til grunn for momenter som har betydning ved straffutmålingen. Høyesterett uttalte imidlertid i et obiter dictum, om prinsippet om rimelig tvil og dets anvendelse på de subjektive vilkårene for straff:

[«Prinsippet om at rimelig tvil skal komme den tiltalte til gode, skal sikre at ingen uskyldige blir dømt. Det er enighet i strafferettsteorien om at det ikke kan stilles de samme beviskrav med hensyn til alle straffbarhetsbetingelsene. Det kan f. eks. ikke stilles like strenge beviskrav til tilregnelighet og subjektiv skyld som når det er spørsmål om tiltalte har begått den straffbare handling. Hva som er rimelig tvil, må i noen grad bero på sakens art. (...) Etter min oppfatning er det imidlertid viktig å understreke at det her tales om nyanser. For å sikre at ingen uskyldig blir dømt må prinsippet om at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, håndheves strengt.»]

Det redegjøres først for begrunnelsen bak prinsippet om rimelig tvil. Dernest tar Høyesterett for seg hvilket beviskrav den juridiske teori mener gjelder ved tilregnelighet og subjektiv skyld, men gir ingen direkte tilslutning til teorien. Så kan det virke som om Høyesterett kommer med en presisering av hvilke krav som stilles til bevisets styrke for tilregnelighet. De uttrykker klart at det ikke er et senket, men et nyansert beviskrav.

Det skilles altså ikke mellom beviskravet for den subjektive skyld og beviskravet for tilregnelighet. Slik skissert under subjektiv skyld i oppgavens punkt 4.1.3, er det rent praktisk liten forskjell mellom et senket og et nyansert beviskrav. I begge tilfeller utvides "tvils-

rommet”. Det må derfor kunne antas at det kan foreligge større rom for tvil, før den skal føre til frifinnelse.

Formuleringen om at beviskravet for tilregnelighet er nyansert, er ikke fulgt opp i senere rettspraksis. Det tyder på at Høyesterett ikke har ment å fravike det beviskrav ved tilregnelighet som ble oppstilt i Rt. 1979 s. 143. Det kan heller virke som uttalelsen er ment som en presisering av hvilket beviskrav som er gjeldende rett. Det er ikke holdepunkter for å anta at presiseringen uttrykker et strengere beviskrav. Det er heller ikke momenter som tyder på at Høyesterett mener at beviskravet skal senkes ytterligere. Tvert i mot virker det som om presiseringen er ment som en opprettholdelse, og forhindring av at kravet til bevis ytterligere senkes, blant annet i teorien.

Spørsmålet om beviskravet til tilregnelighet ble reist på ny i Rt. 2003 s. 23. Ankebehandlingen gjaldt hvorvidt det var stilt for små krav til bevis for at domfelte var tilregnelig på gjerningstidspunktet. Høyesterett tok utgangspunkt i at lagmannsretten, etter en grundig drøftelse, hadde:

[«... (M)ed tilstrekkelig grad av sikkerhet funnet at hun ikke var psykotisk på gjerningstidspunktet. Hennes tilstand hadde da sammenheng med personlighetsavvik av annen art i kombinasjon med misbruk av alkohol. Retten la vekt på de sakkyndiges konklusjon, premissene for konklusjonen og deres muntlige forklaringer under hovedforhandlingen og sammenholdt dette med de øvrige bevis i saken. Ut fra lov og praksis kan det ikke utledes noe krav om en mer presis formulering av beviskravet ,jf. Rt-1979-143 på side 147. (...) Dette er etter min mening tilstrekkelig til å konstatere at anvendelse av bevisreglene er korrekt.»]

Avgjørelsen introduserer en ny språkbruk, men følger samtidig opp Rt. 1979 s. 143, hvor det lempeligere beviskrav til tilregnelighet ble stadfestet. Avgjørelsen følger også opp at rettens vurdering av tilregnelighet ikke alene kan basere seg på én sakkyndig konklusjon.

Hva Høyesterett legger i begrepet ”tilstrekkelig grad av sikkerhet” er uklart. Rent språklig sett synes man å være utenfor ordlyden hvis retten finner at det er 100 % visshet for tilregnelighet. Nedad kan begrepet avgrenses mot sannsynlighetsovervekt fordi det i lys av rettspraksis kreves noe mer enn 50 % visshet for at tiltalte kan kjennes tilregnelig.¹¹⁰ Begrepet i seg selv sier imidlertid ikke noe om hvilke krav som skal stilles til bevisets styrke for tilregnelighet.

Siste gang beviskravet til tilregnelighet fikk stor oppmerksomhet, var i straffesaken mot Anders Behring Breivik.¹¹¹ Avgjørelsen er en tingrettsdom. Av denne grunn har den begrenset rettskildemessig vekt. Den er imidlertid interessant for spørsmålet om hvor på skalaen beviskravet til tilregnelighet befinner seg.

Tiltalte ble idømt 21 års fengsel med forvaring i minst 10 år for to terrorhandlinger, hvor 77 mennesker ble drept og en rekke ble skadet. Det sentrale spørsmålet i saken var om tiltalte var psykotisk på gjerningstidspunktet. Retten fant enstemmig at tiltalte var å anse som tilregnelig.

Under spørsmålet om hvilken grad av tvil som skulle komme tiltalte til gode, gjennomgikk retten de relevante rettskildene systematisk. Innledningsvis konkluderte retten med at det var et senket beviskrav til tilregnelighet, basert på Rt.1979 s.143. Det fremheves at det senkede beviskravet var fulgt opp i Rt. 2003 s. 23 og at uttalelsen om et nyansert beviskrav i kjennelsen fra 1998, ikke kunne tillegges vekt. Selv om retten konkluderte med at det gjaldt et senket beviskrav, forfattet de ingen videre drøftelse om hvor senket beviskravet skulle være.

¹¹⁰ Rt. 1979 s. 143 på s. 147 hvor Høyesterett uttaler at beviskravet for tilregnelighet ikke er så lavt som sannsynlighetsovervekt.

¹¹¹ 22. juli-dommen

Så behandlet retten de ulike begrunnelsene for et lempeligere beviskrav. En årsak til at retten begrunnet beviskravet i reelle hensyn var fordi spørsmålet om et senket beviskrav ikke var avklart. I en slik situasjon er det naturlig at reelle hensyn tillegges større vekt. I domspremissene legges det betydelig vekt på gjengjeldelsestanken. Det interessante er at tanken om gjengjeldelse som hevn for tiltaltes handling, ikke har vært anerkjent i norsk rett som et formål for straff.¹¹² Hensynet gis likevel en forholdsmessig stor plass i drøftelsen. En årsak til dette kan være at folkeopinionen så enstemmig mente gjerningsmannen måtte straffes. Andre reelle hensyn som ble vektlagt var straffens øvrige formål og tiltaltes mulighet til å gjøre opp for seg. Retten går imidlertid heller ikke her inn på hvilke krav som stilles til bevisets styrke.¹¹³

Ettersom beviskravets innhold ikke ble behandlet, er det naturlig å se nærmere på hvilket beviskrav retten egentlig la til grunn. Benyttes det senkede beviskrav for tilregnelighet, eller anvendes et strengere krav til bevisets styrke?

Et moment som kan støtte at tingretten legger seg tett opp til beviskravet for den faktiske handling, er bruken av prinsippet om rimelig tvil. Det uttales at:

[«Etter en samlet vurdering finner retten det bevist ut over rimelig tvil at tiltalte ikke var psykotiske på gjerningstidspunktet. ...»]¹¹⁴

Rent språklig sett, tyder formuleringen «bevist ut over enhver rimelig tvil» på at retten har lagt seg tett opp mot det strenge beviskravet. Nærmere enn det som synes å være gjeldende rett. Selv ikke aktoratet oppstilte et like strengt krav som retten la til grunn. Riktignok ble det i den avsluttende prosedyren fremhevet at beviskravet var nyansert. Det ble likevel ikke lagt skjul på at det var et senket beviskrav for tilregnelighet i norsk rett. Når retten i konklusjonen heller ikke benyttet seg av begrepet *tilstrekkelig grad av sikkerhet*, slik beviskra-

¹¹² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 77

¹¹³ Kinander (2012)

¹¹⁴ 22. juli-dommen s. 103 siste avsnitt

vet ble formulert i Rt. 2003 s. 23, tyder det på at retten la til grunn et strengere beviskrav, et beviskravet som avviker fra gjeldende rett.

En av årsakene til at retten kanskje anvendte et strengere beviskrav, var for å forhindre at det senere kunne sås tvil om tiltaltes tilregnelighet og at saken kunne bli gjenstand for anke. Ettersom retten mente at det åpenbart ikke hersket tvil om gjerningsmannens mentale tilstand, var det ikke nødvendig å anvende eller redegjøre for det senkede beviskravet. Det har i teorien vært hevdet at retten ”hoppet over gjerdet der det var lavest” fordi de unnlot å ta stilling til beviskravet.¹¹⁵ Det er godt mulig kritikken er berettiget rent juridisk. Politisk derimot, er det en god dom. Samfunnets krav om gjengjeldelse ble hørt og gjerningsmannen fikk sin straff.

Avgjørelsene bidrar ikke til klargjøring av det senkede beviskravet. Vi har fortsatt den stilling i norsk rett at beviskravet for tilregnelighet ligger et sted mellom sannsynlighetsovervekt og beviskravet til den faktiske handling, uten at vi vet eksakt hvor.

5.4.5 Gradering av beviskravet etter lovbruddets art

Effektivitetshensyn taler for at beviskravet bør praktiseres forskjellig avhengig av hvilket straffebud som er overtrådt. Er det en alvorlig straffesak er det viktigere at det foretas en vurdering av tiltales mentale tilstand, enn om det kun dreier seg om handlinger som reelt sett er mindre farlige.

Også hensynet til samfunnet som sådan tilsier at beviskravet til tilregnelighet bør graderes etter handlingens art. Det er isolert sett viktigere å verne samfunnet mot en draps- eller voldtektsmann enn mot den som begår bedrageri. Beskyttelsestanken taler for at beviskravet for tilregnelighet bør være strengere særlig ved lovbrudd som kan medfører fysisk og psykisk skade på andre mennesker.

¹¹⁵ Kinander (2012)

På en annen side er tiltalte like utilregnelig uavhengig av hvilken straffbar handling som er begått. Det er verken i samfunnets eller tiltaltes interesse at han idømmes fengsel dersom han er psykisk syk. Og motsatt, er han ikke psykisk syk, er det verken ut ifra individualpreventive eller allmennpreventive hensyn fordelaktig om den tiltalte idømmes behandling hvis han ikke trenger det. Hensynet til human forfølgning og tanken om skyldene taler derfor for at beviskravet ikke bør graderes etter handlingens art.

Bratholm har likevel tatt til orde for at beviskravet til tilregnelighet bør graderes etter sakens art. Han hevder at det ikke alltid vil være i tiltaltes interesse å bli kjent utilregnelig. Dersom forholdet er av mindre alvorlig karakter kan vedkommende være tjent med å ta sin fengselsstraff, fordi fengselsstraffen kan være kortere enn behandlingstiden.¹¹⁶ Men gjelder det en alvorlig handling stiller dette seg annerledes både fra tiltaltes og fra samfunnets ståsted. For begge parter vil det beste unektelig være behandling. Av den grunn at et behandlingstilbud forhåpentligvis fører til at tiltalte blir frisk samtidig som den har individualpreventiv effekt.

Bratholms syn har mange gode grunner for seg. Både fra et effektivitetshensyn og fra et samfunnsperspektiv. Men samtidig medfører en gradering av beviskravet at grunntanken om skyldene modifiseres. Den tiltalte skal ikke straffes hvis vedkommende ikke er mentalt frisk. Selv om det for tiltalte kan være mer fordelaktig med et gradert beviskrav, bør ikke det alene begrunne fravikelsen av prinsippet om likebehandling og human forfølgning.

5.4.6 Om å ta hensyn til tiltaltes eget ønske ved tilregnelighetsvurderingen

Spørsmålet som reises i dette avsnittet er om retten skal ta hensyn til tiltaltes eget ønske ved vurdering av skyldene? Og dersom man kommer til at tiltaltes ønsker skal vektlegges, oppstår spørsmålet om vekting av dette ved bevisbedømmelsen.

¹¹⁶ Bratholm (1980) s.96

For det første stenger selve definisjon av beviskravet for at tiltaltes mening kan vektlegges. Det fremhevet også påtalemyndigheten under den avsluttende prosedyren i 22. juli-saken. De uttalte at:

[«Beviskravsformuleringen bygger på en underliggende forutsetning om at straff er et onde, og at straff ikke skal idømmes ved tvil om hvorvidt straffbarhetsvilkårene er oppfylt. Tiltaltes holdninger til tilregnelighetsspørsmålet ligger således åpenbart utenfor det den tradisjonelle beviskravsformuleringen tar sikte på å si noe om.»]¹¹⁷

I forlengelsen av dette må man ta i betraktning at tilregnelighet er ett av fire vilkår for straff. Hvor naturlig er det å la tiltaltes mening vektes for ett av vilkårene, og ikke alle? Åpnes det for vekting under ett vilkår vil det kanskje være naturlig også å åpne for vekting under de øvrige. Og i hvilken grad skal retten ta hensyn til at tiltalte selv mener han ikke handlet forsettlig? De fleste hevder uansett sin uskyld.

For det andre kan det stilles spørsmål om tiltalte i det hele tatt er kompetent til å bedømme sin egen rettsstilling? Det er vel de færreste av oss som har tilstrekkelig innsyn i egen mental tilstand, og er vedkommende erklært utilregnelig av de rettssakkyndige, kan man vanskelige utelukke at ytringen ikke er psykotisk motivert.

På en annen side kan man hevde at det for tiltalte er mer belastende å bli ansett som utilregnelig og at han ut fra denne begrunnelse burde få meningen sin vurdert. Hensynet om at tiltalte skal få mulighet til å ”gjøre opp for seg” taler for at vedkommendes mening bør vektlegges. Men her støter man på enkelte problemer. For det første må det avklares om ytringen bare skal vektlegges der tiltalte ønsker straff. Likhets hensyn taler isolert sett for at ytringen også må vektes der tiltalte ønsker behandling. Problemet er at ikke alle overtredelser oppfyller vilkårene for behandling. Har tiltalte begått tyveri, og han erklæres utilregnelig i tråd med eget ønske, går han fri.

¹¹⁷ Holden og Engh (2011)

I avsnittet ovenfor trekkes hensynet til å ”gjøre opp for seg” som et moment som taler for at tiltaltes mening skal bli hørt. Men etter norsk rett retter muligheten til å ”gjøre opp for seg” bare mot den som kan bebreides for handlingen. Erklæres tiltalte som utilregnelig, kan han ikke fra rettslig hold klandres for det han har gjort. Dette peker klart i retning av at tiltaltes mening ikke skal vektlegges.

I straffesaken mot Anders Behring Breivik drøftet man også vekting av tiltaltes mening. Tingretten avfeide muligheten for dette blant annet under hensynet til prinsippet om likhet for loven. Det ble i tillegg pekt at man i alle fall måtte ha etablert et eget beviskrav for å sikre at ytringen ikke var psykotisk motivert. Også problemet med at tiltalte kan skifte mening, ble fremhevet som et moment som talte mot vektlegging.¹¹⁸

Den klare ulovfestede regel i norsk rett er at tiltaltes mening ikke skal vektlegges under vurderingen av tilregnelighetsspørsmålet.

6 Noen avsluttende betraktninger

Det er nå forsøkt å gi et bilde av hvilket beviskrav som hersker ved de ulike straffbarhetsvilkårene i norsk rett.

Som avhandlingen viser, gjelder det et strengt krav til bevisets styrke for tre av vilkårene for straff. Retten må finne at bevisene leder til at tiltalte med sikkerhet har overtrådt et straffebud, at det foreligger fravær av straffrihetsgrunn og at vedkommende har utvist skyld. Som drøftelsen i del 2 viser, er beviskravet negativt definert som at kun rimelig tvil skal komme tiltalte til gode, og føre til frifinnelse. Denne graden av tvil er av teori og rettspraksis klassifisert som at den må være fornuftig og ikke av ren teoretisk art.

¹¹⁸ 22. juli-dommen s. 73

Hva angår det fjerde vilkåret for straff, er det klart at man ikke kan stille like strenge krav til bevisets styrke som for de øvrige vilkårene. Selv om beviskravet har vært gjenstand for behandling i Høyesterett, har ikke vår øverste domstol klarlagt hvor på skalaen beviskravet til tilregnelighet ligger. En analyse av teori og rettspraksis tyder likevel på at beviskravet til tilregnelighet nok ligger tettere opp mot beviskravet til den faktiske handling enn det sivilrettslige beviskravet om sannsynlighetsovervekt. Det kan imidlertid ikke fastslå med sikkerhet hvor på skalaen beviskravet ligger.

Det synes ikke som om vi får avklart rettsstillingen om beviskravet til tilregnelighet i nær fremtid. Ettersom rettspraksis er hovedkilden for beviskravet i norsk rett, er det mulig vi må avvente klargjøring av spørsmålet til det blir forelagt Høyesterett. Så vidt meg bekjent foreligger ingen slik sak til behandling per i dag. Det er heller ikke utsikter til at en slik sak kommer opp med det første.

Andre rettskilder kan likevel være med på å belyse spørsmålet om hvor strengt beviskravet for tilregnelighet skal være. Straffesaken mot Anders Behring Breivik reiste en omfattende diskusjon om utilregnelighetsreglene i den norske strafferettspleien. I kjølevannet av saken oppnevnte regjeringen i januar 2013 *utvalget om utilregnelighet og rettspsykiatrisk sakkyn-dige*. Utvalget skal blant annet se på beviskravet til tilregnelighet og om dette bør lovfestes.

¹¹⁹ Utvalgets konklusjon kan bidra til at lovgiver tar stilling til beviskravet for tilregnelighet.

En lovfesting av beviskravet til tilregnelighet kan være fornuftig. Det blir bedre tilgjengelig for allmennheten, samtidig som det skaper forutberegnelighet for partene i rettspleien, og ikke minst for tiltalte selv. Det er imidlertid en naturlig årsak til at rettspraksis har vært og er hovedkilden på dette område. Beviskravet til tilregnelighet er et område av jussen som i noen grad fordrer dynamikk. I enkelte saker kan det være behov for å anvende et strengere eller mildere beviskrav til tilregnelighet, avhengig av sakens omstendigheter. Dette så vi

¹¹⁹ Utvalg (2013) punkt 2, fjerde avsnitt.

blant annet i 22. juli-saken.¹²⁰ En lovfesting av beviskravet kan være med på å begrense det handlingsrommet som er innbakt i dagens beviskrav. Dette kan være en årsak til at lovgiver ikke tidligere har ønsket å lovfeste beviskravet til tilregnelighet. Som forarbeidene viser, har lovgiver basert seg på den praksis som har vært utviklet av Høyesterett.¹²¹

Jeg kan likevel ikke se særlige betenkeligheter med at lovgiver ser på beviskravet og at det eventuelt lovfestes. Det betyr ikke nødvendigvis at domstolens handlingsrom blir beskåret, eller at praksis rundt beviskravet på noen måte trenger å avvike fra gjeldende rett. Det kan vel heller vurderes dit hen at det bidrar til økt rettssikkerhet, noe som kommer alle partene i rettspleien til gode.

¹²⁰ Jf oppgavens punkt 5.4.4 s. 48 – 50

¹²¹ I Ot.prp.nr.87 (1993-1994) s.114-115 og NOU 1990: 5 s. 54 legger lovgiver rettspraksis til grunn uten å nærmere behandle beviskravet til tilregnelighet.

7 Litteraturliste

7.1 Lover

1814 Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven) 17. mai

1902 Almindelig borgerlig Straffelov 22 mai 1902 nr. 10 (straffeloven)

1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / konvensjon om menneskerettigheter og de grunnleggende friheter (Den europeiske menneskerettighets konvensjon, EMK) 4 november 1950

1965 Vegtrafikklov 18 juni 1965 nr. 4 (vtrl.)

1966 International Covenant on Civil and Political Rights / FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter 16 desember 1966

1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker 22 mai 1981 nr. 25 (straffeprosessloven)

1999 Lov om etablering og gjennomføring av psykisk helsevern 2 juli 1999 nr. 62 (pshvl.)

2005 Lov om straff 20 mai 2005 nr. 28 (straffeloven)

7.2 Forarbeider

NOU 1974:17 Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.

NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming:
Straffelovkommisjonens delutredning I

NOU 1990: 5	Strafferettslig utilregnelighet og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV
NOU 1992: 23	Ny straffelov – alminnelig bestemmelser: Straffelovkommisjonens delutredning V
NOU 2011: 13	Når sant skal skrives. Juryutvalget.
Ot.prp. nr. 87 (1993–1994)	Om strafferettslige særreaksjoner
Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)	Om lov om straff

7.3 Rettspraksis

7.3.1 Høyesterettspraksis

Rt-1911-957

Rt-1966-151

Rt-1974-382 (Lillehammersaken)

Rt-1977-644

Rt-1977-1207

Rt-1978-618

Rt-1978-882

Rt-1978-884

Rt.1979-143

Rt-1983-202

Rt-1990-578

Rt-1995-23

Rt-1998-1945

Rt-2001-44

Rt-2001-115
Rt-2001-1467
Rt-2003-23
Rt-2005-1353

7.3.2 Underinstanspraksis

TOSLO-2011-188627-24 (22. juli-dommen)

7.4 Juridisk litteratur

7.4.1 Lovkommentar

Bratholm og Matningsdal (2003)	Bratholm, Anders og Matningsdal, Magnus: ”Straffeloven med kommentarer” Første del Almindelige bestemmelser. 2. utg. Oslo, 2003.
-----------------------------------	---

7.4.2 Lærebøker

Andenæs (2010)	Andenæs, Johs.: <i>Norsk straffeprosess.</i> Samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer. 4. Utg. 2.opplag. Oslo, 2010
----------------	---

Andenæs (2005)	Andenæs, Johs.: <i>Alminnelig strafferett.</i> 5. Utg. ved Matningsdal, Magnus og Rieber-Mohn, Georg Fredrik. 2.opplag. Oslo, 2005.
----------------	--

Andenæs (1999)	Andenæs, Johs.: <i>Alminnelig strafferett.</i> 4. utg. 3.opplag. Oslo, 1999
----------------	---

Bratholm (1980)	Bratholm, Anders: <i>Strafferett og samfunn Alminnelig del.</i> Oslo, 1980
-----------------	--

- Bratholm og
Eskeland (2008) **Bratholm, Anders og Eskeland, Ståle:**
Justismord og rettssikkerhet. Oslo, 2008
- Eckhoff (1943) **Eckhoff, Torstein:** *Tvilsrisikoen (Bevisbyrden).*
Oslo, 1943
- Eskeland (2006) **Eskeland, Ståle:** *Strafferett.*
2. utg. Oslo, 2006.
- Mæland (1999) **Mæland, Henry John:** *Innføring i alminnelig strafferett.*
2. utg. Bergen, 1999
- Strandbakken (2003) **Strandbakken, Asbjørn:** *Uskyldspresumsjonen "in dubio
pro reo".* Bergen, 2003.
- 7.4.3 Artikler**
- Andenæs (1965) **Andenæs, Johs.:** "Giftsaken på Hamar – Juridiske randbe-
merkninger".
I: Lov og Rett (1965) s. 289 – 302
- Andenæs (1973) **Andenæs, Johs.:** "Grunnlaget for utilregnelighetsreglene".
I: inntatt i NOU 1974:17 (1973)
- Andersen (1999) **Andersen, Kjell V:** "Dømt til erstatning, frifunnet for
straff".
I: Nytt i strafferetten (1999) nr. 2 s. 1-95.
- Eskeland (1998) **Eskeland, Ståle:** "Bevisene i Karmøy-saken".
I: Nytt i strafferetten (1998) nr. 1 s. 23-35

- Farbrot (2010) **Farbrot, Audun:** ”På sporet av hvitsnippene”
I: Forskning.no (2010) (sitert 16. april 2013)
<http://www.forskning.no/artikler/2010/mai/251048>
- Løvlie (2012) **Løvlie, Anders:** ”Strafferettslig psykose – bevistema og beviskrav”.
I: Kritisk juss (38) nr. 3-4 (2012) s. 158 – 180.
- Kinander (2012) **Kinander, Morten:** ”Dommen mot Anders Behring Breivik – Etter applausen”. Oslo, 2012. (sitert 16.april 2013)
<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Etter-applausen-7047481.html#.UWK0e6UuTGc>
<http://www.civita.no/publikasjon/nr-18-2012-dommen-mot-anders-behring-breivik-etter-applausen>
- Kolflaath (2007) **Kolflaath, Eivind:** ”Bevist ut over enhver rimelig tvil”.
I: Tidsskrift for rettsvitenskap. (2011) s. 135 – 196
- Kolflaath (2007) **Kolflaath, Eivind:** ”Bevisbedømmelse som slutning til beste forklaring”.
I: Tidsskrift for rettsvitenskap (2007) s. 171 – 219
- Stridbeck og
Bratholm (1998) **Stridbeck, Ulf og Bratholm Anders:**
”Rettsikkerhet i praksis – En empirisk undersøkelse”
I: Lov og Rett (1998) s. 323 – 362

7.5 Andre kilder

- Gundersen (2008) **Gundersen, Dag:** *Fremmedordbok og synonymer blå ordbok*. Oslo, 2008

- Holden og Engh (2011) **Holden, Svein og Bejer Engh, Inga.** *Sluttprosedyren i 22. juli-saken.* Oslo 2011 <http://www.nrk.no/227/dag-for-dag/rettssaken---aktoratets-prosedyre-1.8213456>
- Riksadvokaten (2009) **Riksadvokaten:** *Henleggelsesavgjørelse fra Riksadvokaten juli 2009.* (Sisert fra NOU 2011:13, 16.april 2013)
- Utvalg (2013) **Utvalg om utilregnelighet og rettspsykiatrisk sakkyndige:**
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dep/styre-rad-og-utval/tidsbegrensede-styrer-rad-og-utvalg/utvalg-om-utilregnelighet-og-rettspsykia.html?id=710889>
 Oslo, 2013 (sisert 18.april. 2013)

7.6 Nettsider

Lovdata	www.lovdata.no
Gyldendal Rettsdata	www.rechtsdata.no
Regjeringen	www.regjeringen.no
Stortinget	www.stortinget.no
NRK	www.nrk.no
Aftenposten	www.aftenposten.no
Civita	www.civita.no